

Pregled primene novog Zakonika o krivičnom postupku Kosova

Jun 2016

Организација за европску
безбедност и сарадњу
Мисија на Косову

SADRŽAJ

PREGLED IZVEŠTAJA	4
1. UVOD	5
2. MEĐUNARODNI I KOSOVSKI PRAVNI OKVIR	7
2.1. Međunarodni pravni okvir	7
2.2. Kosovski pravni okvir	7
3. PROBLEMI UOČENI TOKOM PRIMENE ZKP	8
3.1. Suđenja sa okrivljenima koji nisu imali zastupnike: najvažnije pitanje koje utiče na primenu novih odredbi ZKP	8
3.1.1. Postavljanje branioca o javnom trošku	8
3.1.2. Posledica toga što okrivljeni nemaju pravnog zastupnika jeste akuzatorno suđenje	11
3.2. Nova uloga odbrane	13
3.2.1. Zahtevi za oslobađajuće dokaze preko tužilaštva	14
3.2.2. Oспорavanje izbora veštaka tužilaštva	16
3.2.3. Obaveza obelodanjivanja dokaza	16
3.2.4. Oспорavanje optužnice	17
3.2.5. Unakrsno ispitivanje svedoka	18
3.3. Nova uloga tužilaštva	19
3.3.1. Izjave svedoka u prethodnom postupku: ispitivanje u prethodnom postupku i davanje iskaza u prethodnom postupku	19
3.3.1.1. Dve nove vrste izjava svedoka	19
3.3.1.2. Izjave u prethodnom postupku i pravo okrivljenog da unakrsno ispita svedoke	21
3.3.2. Obaveštenje o potkrepljujućim dokazima	22
3.3.3. Pregovori o izjašnjavanju o krivici	23
3.3.3.1. Efikasno sprovođenje pravde	23
3.3.3.2. Priznanje krivice tokom redovnog postupka	24
3.3.4. Ostale alternative suđenju	26
3.4. Nova uloga oštećene strane	26
3.4.1. Izjava o šteti	26
3.4.2. Zastupnik žrtava tokom suđenja	28
3.4.3. Prisustvo oštećene strane tokom prvog i drugog saslušanja	28
3.5. Nova uloga sudije	30
3.5.1. Vremenska ograničenja koja se odnose na sudski pritvor	30
3.5.2. Vremenski rokovi za okončanje glavnog pretresa	30
3.5.3. Datum pisane presude	31
3.5.4. Preispitivanje osporavanja optužnice	32
3.5.5. Tonsko/optičko snimanje glavnog pretresa	33
4. ZAKLJUČAK	35
5. PREPORUKE	37

SPISAK SKRAĆENICA

EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EULEKS	Misija vladavine prava Evropske unije
KZ	Krivični zakonik Kosova
MPGPP	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
OEBS	Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju na Kosovu
OO	Opšte odeljenje u osnovnim sudovima
PZKP	Privremeni zakonik o krivičnom postupku Kosova
SSK	Sudski savet Kosova
OTKD	Odeljenje za teška krivična dela u osnovnim sudovima
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku Kosova

PREGLED IZVEŠTAJA

Ovaj izveštaj daje pregled primene novog Zakonika o krivičnom postupku (ZKP), koji je stupio na snagu 1. januara 2013. godine, zajedno sa drugim zakonima kojima se reorganizuje kosovski pravosudni sistem. ZKP je uneo velike promene u krivičnom postupku na Kosovu, učvršćujući prelazak sa prvenstveno inkvizitorskog (istražnog) sistema, koji je postojao pre 2003. — i uglavnom još uvek bio na snazi između 2003. i 2012. — na sistem koji se uglavnom karakteriše kao akuzatorni (optužni).

Prema novom ZKP, značajno su unapređene uloge odbrane i tužilaštva, i pre suđenja i na suđenju, a sudijama su dodeljene nove odgovornosti i ovlašćenja kako bi im se omogućilo da bolje postupaju kao zaštitnici prava stranaka umesto da budu primarni sakupljači dokaza. Istovremeno, žrtve su dobile status stranke u postupku čime je zamenjena njihova dugogodišnja mogućnost da krivično gone kao oštećene strane.

Međutim, ZKP je objavljen samo tri dana pre nego što je stupio na snagu, pa nije bilo vremena da se organizuje sveobuhvatna obuka za sudije, tužioce i advokate o tome kako da primenjuju odredbe ovog novog zakonika i bolje shvate svoje uloge u akuzatornom postupku. Prema tome, ovaj izveštaj ispituje da li su odbrana, tužioc, sudije i oštećena lica prihvatili svoje nove uloge i odgovornosti predviđene novim zakonikom u različitim fazama postupka.

U izveštaju se konstatuje da se većina važnih novih procedura, koje su uvedene u ZKP, ne primenjuje pravilno ili se uopšte ne primenjuju. Odbrana često ne ispunjava svoje nove odgovornosti u praksi, posebno kada okrivljenog ne zastupa branilac. Okrivljeni obično nisu u stanju da sami ispune svoje odgovornosti. Čak i u slučajevima kada je branilac prisutan, odbrana se često ne angažuje u postupku onoliko aktivno koliko bi trebalo. U izveštaju se takođe navodi da tužioc i u principu nastavljaju da obavljaju svoju ulogu u postupku kao što su radili pre stupanja na snagu novog ZKP. Na primer, nisu promenili način na koji uzimaju izjave svedoka pre suđenja i veoma retko koriste druge načine osim suđenja. Osim toga, oštećena lica imaju problema da nađu svoje novo mesto u postupku. Ostaje nejasno da li treba da budu pozvani na prvo i drugo saslušanje pre početka suđenja. Na kraju, sudije često ne obavljaju propisno svoju ulogu zaštitnika prava stranaka. Ne poštuju se uvek rokovi za završetak glavnog pretresa, a nedostataka i dalje ima i u procesu potvrđivanja optužnice.

Prelazak na prvenstveno akuzatorni sistem, koji je predviđen u ZKP, ne primećuje se u praksi. Neprimena odredaba novog ZKP, koji je izrađen da bi se ostvarilo pravo okrivljenih na pravično suđenje, po svemu sudeći je toliko rasprostranjena da može da dovede do povrede opšteg prava okrivljenih na pravično suđenje.

U izveštaju se zaključuje da za sudije, tužioce i advokate treba organizovati dodatnu detaljnu obuku o krivičnom procesnom pravu kako bi bolje shvatili nove odredbe. Na ovaj način bi se rešili najočigledniji uočeni nedostaci koji su posledica pravosuđa koje nije prošlo odgovarajuću obuku pre usvajanja novog zakonika. Sudije se takođe podsećaju da pravilno pouče okrivljene o pravu na branioca o javnom trošku u slučajevima gde nisu ispunjeni uslovi obavezne odbrane. U izveštaju se takođe predstavljaju preporuke za sudije, tužioce, advokate, okrivljene, oštećene strane, zastupnike žrtava i Sudski savet Kosova o tome kako da bolje primene nove odredbe zakonika.

1. UVOD

U ovom izveštaju predstavljeni su nalazi posmatrača iz pravosudnog sektora OEBS-a o primeni novog ZKP-a koji je na Kosovu stupio na snagu 1. januara 2013. zajedno sa drugim zakonima kojima se reorganizuje pravosudni sistema na Kosovu.¹ Novi ZKP uveo je prelazak sa inkvizitorskog (istražnog) sistema, koji je važio do 2013. godine, na akuzatorni (optužni) sistem. U akuzatornom sistemu glavna odgovornost za prikupljanje i izvođenje dokaza leži na tužilaštvu i odbrani, dok je sudija neutralni arbitar koji osigurava pravičnost suđenja. Nasuprot tome, u inkvizitorskom sistemu, sudija ima aktivnu ulogu u prikupljanju dokaza i saslušanju svedoka, a stranke u postupku imaju više ograničene uloge u tom pogledu.

U izveštaju se ispituje da li je došlo do promena u praksi, a posebno da li su odbrana, tužioci, sudije i oštećene stranke prihvatile svoje nove uloge i odgovornosti predviđene novim zakonom u različitim fazama postupka. Da bi procenio da li su različiti akteri preuzeli svoje nove uloge u krivičnom postupku, OEBS je sproveo sveobuhvatnu kvantitativnu i kvalitativnu procenu podataka prikupljenih tokom: praćenja sudskih aktivnosti između 2013. i 2015. godine, ankete sprovedene u trećem i četvrtom kvartalu 2014. godine da bi se rasvetlilo kako sudije, tužioci i advokati primenjuju u praksi nove odredbe ZKP; razgovora sa različitim sagovornicima, kao što su tužioci, sudije, advokati i zastupnici žrtava. OEBS je takođe uzeo u obzir pitanja koja su sudije, tužioci i advokati izneli tokom radnih grupa koje je Sudski savet Kosova organizovao u novembru 2013. godine, kako bi razgovarali o reformama pravosudnog sektora, i u maju 2015. godine kada su sudije potvrdile da imaju poteškoća u primeni odredaba ZKP u slučajevima kada okrivljeni nisu imali branioca. U nekim slučajevima su podaci prikupljeni tokom praćenja rada sudova bili ograničeni zbog nemogućnosti uvida u spise predmeta iz faze istrage.

OEBS je tokom 2013. pratio postupke u 215 krivičnih predmeta, 122 pred opštim odeljenjima i 93 pred odeljenjima za teška krivična dela u osnovnim sudovima.² Tokom prve polovine 2013. godine prolazilo se kroz težak period tranzicije, jer je osim ZKP na snagu stupio i novi Zakon o sudovima.³ Osim toga, mnogi predmeti koji su se pratili u prvim mesecima 2013. godine počeli su 2012. godine i nastavljeni su prema prethodnom procesnom zakoniku, na osnovu (spornih) prelaznih odredbi.⁴ Praćenje je pokazalo da je bilo velikih nedostataka u načinu primene novog ZKP. Kao rezultat ovog preliminarnog praćenja, OEBS je u 2014. osmislio uži plan praćenja stavljajući veći akcenat na primenu odredbi novog ZKP u različitim fazama prethodnog postupka i postupka suđenja. Tako je u periodu od januara 2014. do juna 2015. godine OEBS pratio 1772 saslušanja u 906 krivičnih predmeta pred opštim odeljenjem i odeljenjem za teška krivična dela, a saslušanja su raščlanjena na sledeći način:

¹ Zakonik o krivičnom postupku, Zakon br. 04/L-123, koji je Skupština Kosova usvojila 13. 12. 2012, a koji je stupio na snagu 01.01.2013, proglašen je dekretom predsednice Kosova 21.12.2012. (u daljem tekstu ZKP). Novi Zakon o sudovima takođe je stupio na snagu 1. januara 2013: Zakon o sudovima, Zakon br. 03/L-199, koji je Skupština Kosova usvojila 22.07.2010. Ovaj zakon, koji je stupio na snagu 01.01.2013, proglašen je dekretom predsednice Kosova dana 09.08.2010.

² Praćenje predmeta ne podrazumeva samo puko posmatranje slučaja tokom saslušanja; posmatrači su takođe razmatrali spise predmeta i prikupljali relevantna dokumenta kao što su predlozi odbrane da se odbaci optužnica i odluke o odbijanju ili prihvatanju takvih predloga, izjave svedoka uzete tokom faze istrage, itd. Prikupljanje takvih dokumenata ne bi bilo moguće bez saradnje sagovornika iz sudova.

³ U Prishtinë/Prištini, na primer, novo odeljenje za teška krivična dela nekoliko meseci bilo je skoro nefunkcionalno zbog početka obnove zgrade u kojoj je trebalo da bude smešteno u januaru 2013. godine.

⁴ *Videti* Pravna mišljenja Vrhovnog suda izdata 15. i 23. januara 2013. (43/2013, odnosno 56/2013).

Prvo saslušanje	OO	324 saslušanja (od kojih je 216 bilo produktivno) ⁵
	OTKD	234 saslušanja (192 produktivna saslušanja)
Drugo saslušanje	OO	50 saslušanja (40 produktivnih saslušanja)
	OTKD	87 saslušanja (71 produktivnih saslušanja)
Saslušanja na glavnom pretresu	OO	597 saslušanja (371 produktivnih saslušanja)
	OTKD	480 saslušanja (380 produktivnih saslušanja)

Saslušanja su praćena u svih sedam osnovnih sudova na Kosovu.⁶

	Gjilan/ Gnjilane	Prishtinë/ Priština	Ferizaj/ Uroševac	Gjakova/ Đakovica	Mitrovicë/ Mitrovica	Pejë/ Peć	Prizren	Ukupno
OO	109	185	69	50	189	194	175	971
OTKD	51	197	20	107	122	106	198	801

Posmatrači OEBS-a su takođe prikupili i analizirali 196 pismenih presuda od kojih je 71 bila iz odeljenja za teška krivična dela osnovnih sudova, a 125 iz opštih odeljenja osnovnih sudova.

Da bi potvrdio zapažanja svojih posmatrača, OEBS je blisko sarađivao sa Sudskim savetom Kosova, Tužilačkim savetom Kosova i Advokatskom komorom Kosova na anketiranju sudija, tužilaca i advokata o korišćenju novih odredbi ZKP.⁷ Na upitnik je odgovorilo osamdeset advokata (od 570 advokata registrovanih u Advokatskoj komori Kosova sredinom 2014. godine); 56 tužilaca (od 160 u tužilačkom sistemu na Kosovu); i 70 sudija u krivičnom postupku koji rade u opštem odeljenju i odeljenju za teška krivična dela (od 107 u sudskom sistemu na Kosovu). Pored toga, tokom trećeg i četvrtog kvartala 2014. godine, OEBS je pružao podršku Sudskom savetu Kosova u organizovanju 14 radionica sa sudijama, tužiocima i advokatima na kojima se razmatrala primena ZKP i predstavljeni su zaključci i preporuke za sprovođenje ZKP.⁸

U drugom delu ovog izveštaja predstavljen je pregled međunarodnog i kosovskog pravnog okvira; zatim sledi prikaz problema uočenih tokom primene novog procesnog zakonika. Izveštaj se završava skupom preporuka za relevantne aktere.

⁵ „Produktivno saslušanje“ je saslušanje tokom kojeg se desilo nešto vredno ili značajno. Na primer, dokazi su uzeti, predlozi su saslušani ili se donela odluka o njima ili su razmatrana pitanja vođenja predmeta.

⁶ Tu spadaju prva saslušanja, druga saslušanja i glavni pretres i obuhvaćena su produktivna i neproduktivna saslušanja.

⁷ Sudijama, tužiocima i advokatima poslata su tri odvojena upitnika sa sličnim pitanjima. Upitnik je bio anoniman, a svrha pitanja bila je da se proceni koliko često se primenjuju nove odredbe. Učestalost se merila na sledeći način: „nikad ili retko“ (manje od 20 odsto vremena); „povremeno“ (između 20 odsto i 50 odsto vremena); i „često“ (više od 50 odsto vremena).

⁸ Sudski savet Kosova, *Konsolidovani izveštaj koji je pripremio izvestilac Sudskog saveta Kosova* (u daljem tekstu *Konsolidovani izveštaj SSK*), 29. novembar 2014, dostupan na <http://www.gjyqesori-rks.org/en/kjc/report/list/3>

2. MEĐUNARODNI I KOSOVSKI PRAVNI OKVIR

2.1. Međunarodni pravni okvir

Zakonici o krivičnom postupku štite od šarolike primene krivičnih zakonika. Oni su osmišljeni da bi se ostvarilo pravo osumnjičenih i okrivljenih na pravično suđenje, počevši od prvog kontakta sa policijom preko faze hapšenja, istrage, suđenja, izricanja presude i žalbe. Zanemarivanje ovih postupaka može samo dovesti do kršenja prava okrivljenih na pravično suđenje, koja su zaštićena članom 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i članom 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ovi međunarodni instrumenti se direktno primenjuju na Kosovo.⁹

Osim toga, Evropski sud za ljudska prava smatra da je jednakost strana u postupku, odnosno između tužilaštva i odbrane u krivičnom postupku osnovni aspekt prava na pravično suđenje.¹⁰ Odbor za ljudska prava Ujedinjenih nacija opisao je jednakost strana kao uživanje istih procesnih prava od strane svih strana, osim ako su razlike zasnovane na zakonu i mogu se opravdati objektivnim i razumnim osnovama, ne stavljajući nijednu stranu u neravnopravan položaj.¹¹ Stoga je bitna obaveza sudova da osiguraju ravnopravnost između stranaka, uključujući mogućnost osporavanja svih argumenata i dokaza koje izvede druga stranka.¹² Neravnopravnost u predstavljanju nečijeg slučaja može, na primer, da utiče na pravo odbrane da poziva svedoke, što je jedan od specifičnih aspekata prava na pravično suđenje.¹³

2.2. Kosovski pravni okvir

Na Kosovu je tokom poslednjih decenija došlo do velikih promena u krivičnim procesnim propisima. ZKP, koji je stupio na snagu 1. januara 2013, uveo je prelazak sa pre svega inkvizitorskog (istražnog) sistema, koji je bio na snazi do 2013. godine, na sistem koji se uglavnom karakteriše kao akuzatorni (optužni).¹⁴ Osim toga, na osnovu Vodiča kroz ZKP, koji je priložen uz novi zakonik i ima za cilj da pomogne praktičarima da ga shvate, u prethodnom procesnom zakoniku bilo je ozbiljnih pitanja koje je trebalo rešiti.¹⁵ Vodič takođe objašnjava da sadašnji zakonik sadrži „veoma jake zaštite ljudskih prava, koje su

⁹ Član 22 Ustava, 15. jun 2008.

¹⁰ *Rowe i Davis protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Presuda EKLJP-a* od 16. februara 2000, stav 60. *Videti* i Pravni zbornik o međunarodnim pravima pravičnog suđenja (septembar 2012), <http://www.osce.org/odihr/94214> str. 112, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR).

¹¹ Odbor za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Opšti komentar 32, CCPR (2007), stav 13

¹² *Äärelä i Näkkäläjärvi protiv Finske*, Saopštenje Odbora za ljudska prava Ujedinjenih nacija (1997), stav 7.4; *Asch protiv Austrije*, Presuda ESLJP-a od 26. aprila 1991, stav 27.

¹³ U slučaju *Nazarov protiv Uzbekistana*, Odbor za ljudska prava Ujedinjenih nacija je odbio zahtev okrivljenog za imenovanje veštaka, što je moglo da predstavlja krunski dokaz za suđenje. S obzirom da nije postojalo nikakvo objašnjenje razloga odbijanja zahteva okrivljenog, Odbor je zaključio da ovo odbijanje nije poštovalo zahteve ravnopravnosti između tužilaštva i odbrane u predstavljanju dokaza i samim tim predstavlja uskraćivanje pravde. Saopštenje Odbora za ljudska prava Ujedinjenih nacija (2004), stav 6.3.

¹⁴ Vodič kroz ZKP, str. 11: prema prethodnom procesnom zakoniku, postupak je opisan kao „kvazi-akuzatorni“ ili „hibridni“

¹⁵ Vodič kroz Zakonik o krivičnom postupku Kosova, 2013 (u daljem tekstu kao Vodič kroz ZKP) http://www.kgjk-ks.org/repository/docs/Udhezuesi-dhe-kodi-i-procedures_anglisht_225215.pdf. *Videti* nekoliko opisanih pitanja str. 11.

važna protivteža sposobnosti države da istraži i krivično goni.¹⁶ Tokom izrade novog zakonika u obzir je uzeto načelo jednakosti stranaka u postupku. Zbog ovog načela dodato je nekoliko odredbi u novom zakoniku ili su izmenjene i dopunjene odredbe iz prethodnog procesnog zakonika. Na primer, neke odredbe novog ZKP-a omogućavaju okrivljenom licu da prikupi oslobađajuće dokaze preko tužilaštva, čime mu se pruža mogućnost da pribavi dokaze koje ima i tužilac.¹⁷

Prema novom ZKP, uloge sudije i stranaka su značajno promenjene. Uloga sudije je promenjena na manje proaktivnu tokom postupka, dok odbrana i tužilaštvo imaju više odgovornosti. Tužilac ima veću obavezu da pripremi i izvede dokaze („slučaj tužilaštva“). S druge strane, odbrana osigurava da je tužilac propisno postupio i predstavio zakonito pribavljene dokaze i pravno uverljivu optužnicu. Prema novom ZKP, odbrana takođe ima mogućnost da traži dokaze koji idu u prilog položaju okrivljenog, kao što su alibi ili dokaz koji osporava motiv okrivljenog da izvrši krivično delo („slučaj odbrane“).¹⁸ Sudija ostaje, međutim, „zaštitnik prava“ i ima jasne nove dužnosti da štiti prava stranaka.¹⁹ Na kraju, žrtve su dobile status ‘stranaka’ u postupku.

3. PROBLEMI UOČENI TOKOM PRIMENE ZKP

3.1. Sudenja sa okrivljenima koji nisu imali zastupnike: najvažnije pitanje koje utiče na primenu novih odredbi ZKP

U ovom izveštaju zabeležen je određeni kontekst krivičnih postupaka na Kosovu, gde veoma veliki broj okrivljenih lica nije imao branioca koji bi ih zastupao. To je zato što je postavljanje branioca o javnom trošku retko, osim ako se slučaj okrivljenog nalazi na listi predmeta koje ZKP propisuje kao predmete za koje je takvo postavljanje obavezno, kako je opisano u fusnoti u daljem tekstu.²⁰

3.1.1. Postavljanje branioca o javnom trošku

Član 58 ZKP propisuje dva uslova koje sud mora da proveri kada odlučuje da li da postavi branioca o javnom trošku koji bi zastupao okrivljenog ako nisu ispunjeni uslovi za obaveznu odbranu. Branilac se imenuje o javnom trošku na zahtev okrivljenog, ako je to u interesu pravde i ako okrivljeni nema dovoljno sredstava da plati troškove svoje odbrane.²¹ Prethodni

¹⁶ Vodič kroz ZKP, str. 11.

¹⁷ Vodič kroz ZKP, str. 12-13.

¹⁸ Vodič kroz ZKP, str. 27-30.

¹⁹ Vodič kroz ZKP, str. 27.

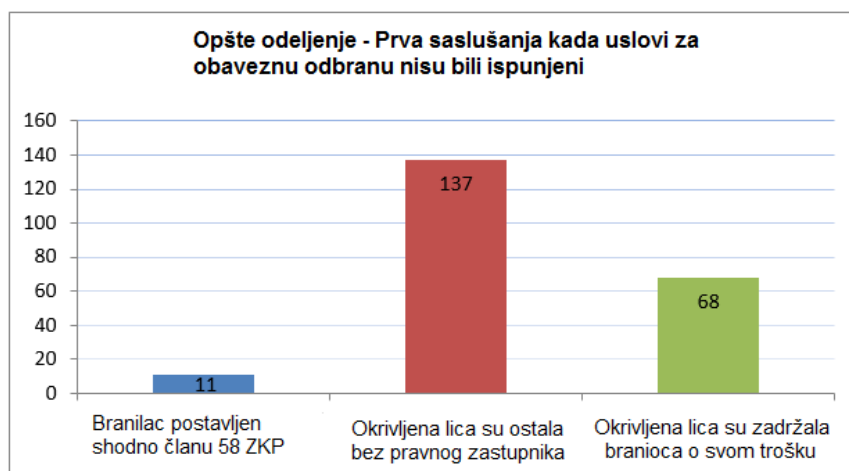
²⁰ Videti član 57 Branilac u slučajevima obavezne odbrane, ZKP. Odbrana je obavezna, na primer, kada je okrivljeni nem, gluv ili pokazuje znake mentalnog poremećaja ili invaliditeta; na saslušanjima o sudskom pritvoru i u periodu dok se okrivljeni nalazi u sudskom pritvoru; i od podizanja optužnice, ako je optužnica podignuta protiv okrivljenog za krivično delo koje je propisana zatvorska kazna od najmanje 10 godina.

²¹ Član 58 ZKP. Odražava formulaciju koja se koristi u članu 14(3)(d) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima: u odlučivanju o krivičnoj optužbi protiv njega ili nje, svako ima pravo da mu se dodeli pravna pomoć, u svakom slučaju kada interesi pravde tako zahtevaju i besplatno u svakom slučaju kada on ili ona nema dovoljno sredstava da plati odbranu. Stav (1.1) člana 58 ZKP takođe predviđa da se branilac određuje o javnom trošku za okrivljenog na njegov zahtev, ako ne postoje uslovi za obaveznu odbranu i krivični postupak se vodi za krivično delo za koje je propisana zatvorska kazna u trajanju od osam ili više godina.

proceduralni zakonik sadržao je sličnu odredbu.²² ZKP ne daje nikakvo dodatno pojašnjenje kriterijuma „u interesu pravde“. Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKLjP), koja se direktno primenjuje u kosovskim sudovima, međutim, koristi iste standarde, a izradila je neke kriterijume u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava (ESLjP). Kada se odlučuje da li interesi pravde zahtevaju besplatno pravno zastupanje, ESLjP razmatra tri kriterijuma: 1) težinu dela i ozbiljnost kazne; 2) složenost predmeta; i 3) sposobnost okrivljenog da zastupa samog sebe.²³

Član 58 ZKP takođe sadrži novu odredbu u stavu 4 koja zahteva da okrivljeni pre imenovanja branioca o javnom trošku popuni „pisanu izjavu u kojoj navodi svoje imovinsko stanje i izjavljuje da ne može da priušti pravnog zastupnika“.

OEBS je tokom praćenja uočio da ukupno 216 produktivnih prvih saslušanja pred opštim odeljenjem tokom januara 2014. i juna 2015. godine nije ispunjavalo uslove za obaveznu odbranu.²⁴ Kao što pokazuje dijagram u daljem tekstu, u samo 11 od ovih saslušanja postavljen je advokat po službenoj dužnosti. U 137 saslušanja nije bio imenovan advokat, te su okrivljeni ostali bez zastupnika. U preostalim 68 saslušanja okrivljeni su odlučili da sami angažuju advokata o svom trošku.

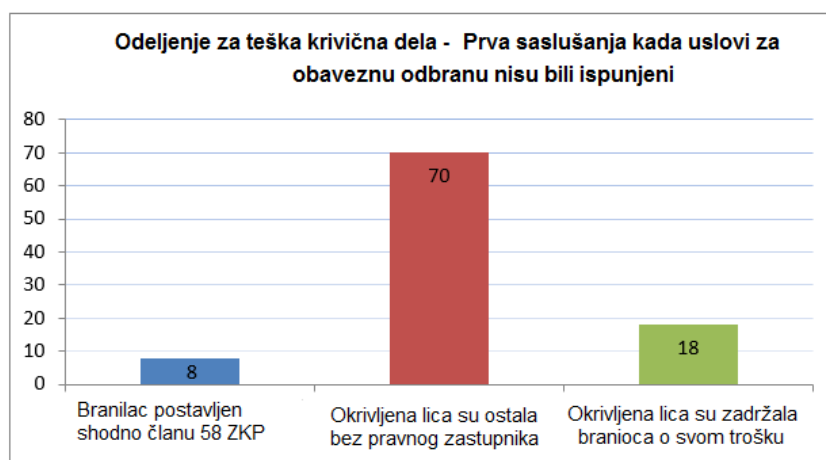

²² Član 74, PZKP.

²³ Quaranta protiv Švajcarske, Presuda ESLjP-a od 24. maja 1991, stavovi 33-34. *Videti* Evropski i međunarodni standardi o pravu na pravnu pomoć, Inicijativa za otvoreno društvo pravde, decembar 2014. (<https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/international-minimum-standards-right-legal-aid-English-20150210.pdf>). i *Videti* takođe publikaciju Posmatračke misije OEBS u Skoplju, *Garantovanje prava na branioca* (decembar 2010), <http://www.osce.org/skopje/77774>, str. 45: „[I]zraz 'u interesu pravde' koji se koristi u članu 70 novog ZKP izazvao je pomešana osećanja među ispitanicima - neki misle da neodređenost ovog izraza ostavlja previše prostora za tumačenje. Važno je napomenuti da novi ZKP ima formulaciju sličnu formulaciji Evropske konvencije i sudskoj praksi u pogledu odbrane u krivičnim predmetima. Obezbeđivanje advokata po službenoj dužnosti za optužene koji nemaju sredstva za odbranu u slučajevima gde obavezna odbrana nije primenjiva treba da zadovolji zahteve koje diktira interes pravde, u skladu sa Konvencijom.“

²⁴ *Videti* član 246(2) ZKP-a. Ova odredba zahteva da sudija tokom prvog saslušanja mora da se uveri da je ispoštovano pravo okrivljenog na branioca. Prema tome, ovde navedeni statistički podaci daju informacije o broju prvih saslušanja u kojima je za okrivljene imenovan advokat o javnom trošku u skladu sa članom 58 ZKP.

Slično tome, praćeno je 192 produktivna prva saslušanja pred Odeljenjem za teška krivićna dela. Na 96 saslušanja nisu ispunjeni uslovi za obaveznu odbranu. U ovo spadaju saslušanja odršana u slućajevima izborne krađe, koji od januara 2013. godine potpadaju pod nadležnost Odeljenja za teška krivićna dela, ali se kašnjavaju dosta blagim zatvorskim kaznama²⁵. Kako je prikazano na dijagramu, u svega osam od ovih saslušanja bio je postavljen advokat na osnovu ćlana 58 ZKP da zastupa okrivljenog. U 70 saslušanja, okrivljeni su ostali bez pravnog zastupnika, a u preostalih 18 saslušanja okrivljeni su izabrali da angažuju advokata o sopstvenom trošku.

Ovo je potkrepljeno rezultatima iz upitnika koji su dati advokatima, sudijama i tužiocima. Šezdeset sedam odsto (67 %) advokata koji su popunili upitnik odgovorilo je da su “retko ili da nikada nisu” o javnom trošku bili imenovani da zastupaju okrivljenog u slućajevima gde je odbrana bila obavezna. Ukupno je 58 % tužilaca izjavilo da su “retko ili da nikada nisu” bili angažovani u takvim predmetima u kojima je branilac određen o javnom trošku. Na kraju, svega 10 % sudija u upitniku je odgovorilo da su “ćesto” dodeli branioca o javnom trošku kada odbrana nije bila obavezna. Shodno ćlanu 246 (1) ZKP-a, na poćetku prvog saslušanja, sudija poućava okrivljenog o njegovom pravu na pravnu pomoć. Međutim, u praksi sudije redovno ne obavješavaju okrivljenog na odgovarajući naćin o njegovom pravu da mu branilac bude dodeljen o javnom trošku u slućajevima kada nisu ispunjeni uslovi za obaveznu odbranu. U svega 31 od 408 produktivnih prvih saslušanja koja su praćena, a odvijala su se pred općtim i odeljenjima za teška krivićna dela, gde uslovi za obaveznu odbranu nisu bili ispunjeni, sudije su na odgovarajući naćin poućile okrivljene o njihovim pravima da im bude dodeljen advokat o javnom trošku. Generalno, sudije su naprosto naglas proćitale prava navedena u ćlanu 246 (1) ZKP-a, ukljućujući pravo okrivljenog „da se brani sam ili korišćenjem pravne pomoći“, ali nisu objasnili ova prava. Tokom posmatranih saslušanja takođe je primećeno da su sudije ponekad dodavale, na implicitan naćin, da okrivljeni moraju da plate sopstvenog advokata ukoliko žele da ga imaju, pošto nisu ispunjeni uslovi za

²⁵ Vredno je napomenuti da je pred odeljenjem za teška krivićna dela praćeno 22 slućaja izborne krađe, ne samo prva saslušanja već i glavni pretres. U 12 slućajeva optužene nisu zastupali advokati.

obaveznu odbranu²⁶. Vrhovni sud je u odluci od 1. februara 2015. godine naveo da nije dovoljno da sudije samo spomenu pravo na pravnu pomoć kada poučavaju okrivljeno lice o njegovim pravima. Isto bi trebalo pitati da li namerava da zadrži branioca o svom trošku, da podnese zahtev za dobijanje branioca koji će biti određen da ga zastupa o javnom trošku ili da se odrekne svog prava iz člana 53 ZKP-a²⁷.

OEBS je analizirao 21 odluku donetu prema članu 58 ZKP-a. Većina njih bila je nedovoljno obrazložena²⁸. Ni u jednom od slučajeva kada su advokati bili određeni sud nije pravilno primenio dvostruki uslov propisan članom 58 ZKP-a. Na primer, u nekim slučajevima sud je odlučio da je bilo "u interesu pravde" angažovati advokata o javnom trošku, ali nije uzeo u obzir materijalno stanje okrivljenog. U drugim slučajevima, sud je odredio branioca na osnovu toga što okrivljeni nije finansijski bio u mogućnosti da plati troškove svoje odbrane, ali nije ispitao da li je to bilo "u interesu pravde". Obrazloženje u vezi s tim zbog čega je u određenim slučajevima "u interesu pravde" bilo potrebno odrediti branioca o javnom trošku takođe je često bilo šturo. Na primer, neki slučajevi smatrani su složenim, ali nije objašnjeno zbog čega. Nepostojanje obrazloženja još više je zabrinjavajuće u odlukama kojima se odbija zahtev okrivljenih za besplatnim pravnim zastupanjem.

Prema ZKP-u protiv ovih odluka može se uložiti žalba. Međutim, nepostojanje obrazloženja suda onemogućava okrivljenima da utvrde da ima ili nema osnova za žalbu²⁹. Na kraju, vredno je napomenuti da je svih 21 odluka koje je OEBS analizirao donete usmeno. Iako se članom 58 ZKP-a ne zahteva da takve odluke budu donete u pisanoj formi, sudije generalno imaju obavezu da donose dobro obrazložene odluke kako bi strankama pokazali da je njihovo stanovište primljeno k znanju, kako bi im pružili mogućnost da ulože žalbu protiv tih odluka, kao i mogućnost da istu razmatra apelacioni organ i da se na kraju osigura da postoji javna kontrola sprovođenja pravde³⁰.

Kada se radi o novom uslovu prema ZKP-u, da okrivljeni da izjavu pre određivanja branioca o javnom trošku, OEBS navodi da se ovo nije radilo ni u jednom od posmatranih predmeta u kojima je bio određen advokat. Advokati, tužioci i sudije su u svojim odgovorima u upitnicima takođe generalno potvrdili da, u slučajevima kada je bio određen branilac o javnom trošku, okrivljeni nije davao predviđenu izjavu.

3.1.2. Posledica toga što okrivljeni nemaju pravnog zastupnika jeste akuzatorno suđenje

Prema ZKP-u, kako je u daljem tekstu objašnjeno, dužnosti odbrane su znatno proširene. Uloga odbrane je sada da dovede u pitanje kvalitet dokaza koje iznosi tužilaštvo, i da iznese dokaze kojima se potkrepljuje stav okrivljenog. Okrivljeni koji nemaju pravnog zastupnika, za koje je mala verovatnoća da su prošli pravnu obuku ili da imaju praktičnog iskustva pred

²⁶ Na jednom od praćenih saslušanja u zapisniku piše: "Sudija pojedinac poučava okrivljenog o pravu [...] da se sam brani ili da angažuje advokata", što implicira da će okrivljeni morati da lično snosi troškove odbrane.

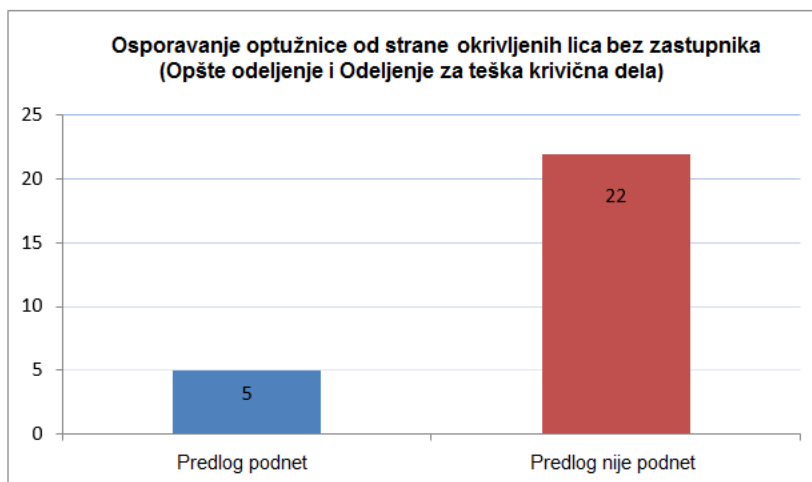
²⁷ Odluka Vrhovnog suda *Pml.br.23/2015*, od 1. februara 2015. god.

²⁸ OEBS je analizirao 21 odluku. U njih 19 određen je branilac o javnom trošku, a u preostale dve odluke odbijen je zahtev koji je podneo okrivljeni za besplatno pravno zastupanje. Devetnaest ovih odluka bilo je nedovoljno obrazloženo.

²⁹ Videti članove 374 i 408 ZKP-a u vezi sa žalbama protiv odluka sudije pojedinca ili predsednika sudskog veća. Videti takođe Pravni zbornik Odeljenja za demokratizaciju i ljudska prava, str. 210, u vezi sa pravom na dobijanje obrazložene odluke, *supra* napomena **Error! Bookmark not defined.**

³⁰ *Videti Suominen protiv Finske*, presuda ESLJP od 8. aprila 2004. god., stav 83.

krivičnim sudovima, ne mogu da ispune ove nove proširene dužnosti. Na primer, svega 11 % tužilaca koji su popunili upitnik, i svega 4 % sudija, reklo je da su “često” radili na predmetima u kojima je okrivljeni bez pravnog branioca podneo predlog za odbacivanje optužnice i/ili prigovor na dokaze pre drugog saslušanja. OEBS je takođe pratio 111 produktivnih drugih saslušanja održanih pred Opštim odeljenjem i Odeljenjem za teška krivična dela. U 34 od ovih saslušanja okrivljeni nisu imali pravnog zastupnika. Njih sedam je odlučilo da prizna krivicu tokom saslušanja, te zato nisu pobijali optužnicu. Od 27 okrivljenih koji nisu priznali krivicu svega 5 je podnelo predlog za odbacivanje optužnice, iako je njihova izjava da ‘nisu krivi’ ukazivala na to da nisu priznali da su krivi za dela za koja se terete i zato nisu prihvatili sadržinu optužnice protiv njih.

Ispitivanje okrivljenih koji nemaju pravnog zastupnika, a koji žele da daju izjavu – da svedoče i iznesu svoje viđenje stvari – tokom suđenja, takođe je važno pitanje. U članu 346 ZKP-a navodi se da ukoliko okrivljeni odluči da dâ izjavu, branilac direktno ispituje okrivljenog, a tužilac unakrsno. Međutim, u sedam predmeta koji su praćeni, a vodili su se pred Opštim odeljenjem, OEBS je primetio da je, kada su okrivljeni koji nemaju pravnog zastupnika odlučili da daju izjavu i da svedoče shodno članu 346 ZKP-a, njihovo ispitivanje počelo ispitivanjem od strane tužioca, jer nije bilo branioca koji ih direktno ispituje i, usled toga, oni nisu bili u mogućnosti da kroz direktno ispitivanje daju izjavu, tj. da iznesu svoju verziju događaja³¹.

Kao takvi, okrivljeni koji nemaju branioca takođe generalno nisu u mogućnosti da vrše unakrsno ispitivanje svedoka tužilaštva. U mnogim predmetima koji su praćeni okrivljeni koji nemaju branioca izjavili su da su imali “primedbe na izjave” svedoka optužbe, ili na materijalne dokaze koje je optužba iznela, ali nisu svedocima postavljali nikakva pitanja, te stoga nisu doveli u pitanje kvalitet dokaza optužbe³².

³¹ U članu 9(2) ZKP-a navodi se da okrivljeni ima pravo “da iznese sve za njega povoljne činjenice i dokaze”.

³² Videti Konsolidovani izveštaj SSK (*supra* napomena [Error! Bookmark not defined.9](#)), Aneks 5. “Problemi naročito nastaju kada okrivljenog ne zastupa advokat u slučajevima u kojima odbrana prema zakonu nije obavezna” Ovaj problem takođe je istaknut na radionicama o sprovođenju ZKP održanim 29. septembra i 20. oktobra 2014. godine u Prishtinë/Prištini.

Kako je prethodno navedeno, okrivljeni koji nemaju branioca često su u znatno nepovoljnijem položaju u odnosu na tužilaštvo. Stoga je od suštinske važnosti da sudija interveniše i osigura da tokom suđenja postoji jednakost stranaka pred zakonom. Prema ZKP-u, iako je uloga sudije promenjena od veoma proaktivne na manje proaktivnu tokom postupka, sudija je i dalje “zaštitnik prava” i ima jasno utvrđene nove dužnosti da štiti prava stranaka³³. U Vodiču kroz ZKP takođe se navodi da akuzatorni postupak ne znači da je sudija samo pasivni presudilac; on može da traži dodatne informacije nakon što tužilaštvo i odbrana iznesu slučaj³⁴. Drugim rečima, sudije treba da budu aktivnije u slučajevima u kojima okrivljeni nemaju branioca nego što bi inače trebalo da budu u akuzatornom postupku³⁵. Prema tome, ukoliko, na primer, okrivljeni koji nema branioca ne podnese predlog za odbacivanje optužnice između prvog i drugog saslušanja, sudija bi trebalo da odluči, da bi osigurao da postoji ravnopravnost stranaka pred zakonom između okrivljenog i tužilaštva, da po službenoj dužnosti ispita da li optužnica sadrži dovoljno dokaza da suđenje bude nastavljeno³⁶. Slično tome, ukoliko okrivljeni koji nema branioca želi da dâ izjavu tokom suđenja, sudija bi trebalo da osigura da on ima priliku da iznese svoju verziju događaja putem direktnog ispitivanja³⁷. Međutim, u ovom izveštaju se navodi da sudije u praksi često ne obavljaju kako treba svoju dužnost kao zaštitnici prava stranaka, kako je u daljem tekstu elaborirano u Delu 3.5.

3.2. Nova uloga odbrane

Krivični postupci su prema ZKP-u sada prvenstveno akuzatorni, a uloga aktera u postupku znatno se promenila³⁸. Prema ranijem zakoniku, odbrana je imala ograničenu ulogu jer je sudija bio aktivno uključen u prikupljanje dokaza u fazi istrage i u izvođenju dokaza tokom suđenja. Uloga sudije prema ZKP-u sada je pasivnija, a kao posledica toga dužnosti odbrane su veće, uključujući dovođenje u pitanje kvaliteta dokaza koje iznosi tužilaštvo, kao i izvođenje dokaza kojima se potkrepljuje stav okrivljenog kao što su alibi ili dokazi kojima se osporava motiv okrivljenog da izvrši krivično delo³⁹.

U daljim poglavljima ispituje se da li odbrana pravilno ispunjava neke od svojih novih dužnosti, kao što su: prikupljanje oslobađajućih dokaza i osporavanje izbora veštaka tužilaštva u fazi istrage; obelodanjivanje dokaza tužilaštvu i pobijanje optužnice u fazi podizanja optužnice; i dovođenje u pitanje dokaza tužilaštva kroz unakrsno ispitivanje na suđenju.

³³ Vodič kroz ZKP, str. 27.

³⁴ Vodič kroz ZKP, str. 28.

³⁵ Videti, npr. Sharon Finegan (Šeron Finegan), “*Pro Se Criminal Trials and the Merging of Inquisitorial and Adversarial Systems of Justice* (Samostalno zastupanje u krivičnim suđenjima i objedinjavanje inkvizitornog i akuzatornog pravosudnog sistema), Pravni časopis Katoličkog univerziteta, 2009. god., <http://scholarship.law.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3162&context=lawreview>

³⁶ Član 250 (3) ZKP-a glasi: “Sudija pojedinac ili predsednik veća donosi pisanu odluku s obrazloženjem kojim se odbacuje predlog [da se odbaci optužnica] ili se odbacuje optužnica”. Važno je istaći da se ZKP-om, u članu 249(5), eksplicitno navodi da kada odbrana ne iznese primedbe u vezi sa dokazima između prvog i drugog saslušanja, svi dokazi se smatraju prihvatljivim na glavnom pretresu, osim ukoliko su po službenoj dužnosti utvrdi da dokazi nisu prihvatljivi. Videti takođe Vodič kroz ZKP, str. 27.

³⁷ U članu 346(7) ZKP-a nije izričito opisano da bi trebalo vršiti ispitivanje okrivljenog koji nema pravnog zastupnika, ali se jasno dopušta sudiji da okrivljenom postavlja pitanja kada je to potrebno.

³⁸ Vodič kroz ZKP, str. 11: prema ranijem zakoniku postupak je opisan kao “kvazi-akuzatorni” ili “hibridni”.

³⁹ Vodič kroz ZKP, str. 27-30.

3.2.1. Zahtevi za oslobadajuće dokaze preko tužilaštva

Prema ZKP-u, odbrana ima “više mogućnosti da prikuplja ili čuva dokaze pre podizanja optužnice” jer se članom 216 ZKP-a okrivljenom daje pravo da od tužioca traži da prikupi dokaze koji su relevantni za postupak i ukoliko je to opravdano⁴⁰. U to obrazloženje može spadati opasnost da dokazi mogu biti izgubljeni ili nedostupni na suđenju, da se njima može opravdati puštanje okrivljenog iz sudskog pritvora ili ukoliko postoji razumna verovatnoća da će oni biti oslobađajući. U Vodiču kroz ZKP navodi se da “je ovo ključna faza za okrivljenog da se prema njemu ravnopravno postupa na suđenju” jer se u ovoj fazi pribavlja većina dokaza za suđenje.

Ukoliko tužilac odbaci zahtev odbrane da prikuplja dokaze, on donosi odluku sa obrazloženjem i obaveštava okrivljenog. Okrivljeni protiv ove odluke može podneti žalbu sudiji za prethodni postupak⁴¹. Sličan član postojao je u ranijem Zakoniku o krivičnom postupku⁴². Međutim, mogućnost da okrivljeni prikuplja dokaze preko tužilaštva proširena je prema ZKP-u pošto okrivljeni sada može da od tužioca traži da takođe prikuplja dokaze koji se nalaze van Kosova⁴³. Ovim novim odredbama okrivljenom se daje mogućnost da prikuplja dokaze koja je ista kao i za tužioca⁴⁴.

Međutim, u praksi okrivljeni retko koristi tužioca da prikuplja dokaze. Iako je 75 % advokata koji su popunili upitnik reklo da “ponekad” ili “često” podnose zahteve tužiocu, 78% tužilaca izjavilo je da “retko ili nikada” ne dobijaju takve zahteve odbrane, a gotovo sve sudije izjavile su da “retko ili nikada” ne dobijaju žalbe odbrane protiv odluka kojima se odbijaju ovakvi zahtevi. Tokom razgovora obavljenih u izveštajnom periodu, neki tužioci su objasnili da se pitanje zahteva odbrane za prikupljanje oslobađajućih dokaza razmatra kada tužilaštvo od okrivljenog zatraži da da izjavu pre početka suđenja. Prema tome, zahtevi odbrane su uglavnom usmeni i odluke tužilaca kojima se takvi zahtevi odbacuju ili prihvataju takođe su usmeni, ili ih tužioci naprosto ignorišu. U takvim okolnostima odbrani je teško da ostvari svoje pravo na žalbu jer nisu donete nikakve odluke sa obrazloženjem.

Pored faze u prethodnom postupku, prema novom ZKP-u, odbrana sada može da od tužioca u fazi istrage traži veštačenje koje je relevantno za izlaganje slučaja odbrane⁴⁵. Ovo nije bilo moguće u skladu sa prethodnim procesnim zakonikom. Veštačenje veštaka je morao da naloži sud.⁴⁶ Ukoliko tužilac odbaci zahtev odbrane za veštačenjem, odbrana može protiv ove odluke podneti žalbu sudiji za prethodni postupak⁴⁷. Prema Vodiču kroz ZKP, ovim

⁴⁰ Vodič kroz ZKP, str. 53. Videti takođe Komentare na Zakon o krivičnom postupku Kosova koje su dali Ejup Sahiti, Redžep Murati i Dževdet Eljsani, koje je u decembru 2014. godine objavila Nemačka rganizacija za tehničku saradnju (GIZ) (“Komentari na ZKP”), str. 545 (Trebalo bi utvrditi i okrivljujuće, ali i oslobađajuće činjenice. Okrivljeni i njegov branilac bi trebalo da, pre i tokom suđenja, imaju mogućnost da koriste sve činjenice i dokaze koji idu u prilog okrivljenom).

⁴¹ Član 216(4) ZKP.

⁴² Član 239 PZKP.

⁴³ Član 216(3) ZKP.

⁴⁴ Vodič kroz ZKP, str. 13 (Ravnopravnost stranaka u postupku).

⁴⁵ Član 141(1) ZKP, Odbrana takođe može da dobije i sama plati veštačenje (član 141(2) ZKP).

⁴⁶ Član 176 PZKP.

⁴⁷ Član 141(1) ZKP.

novim odredbama okrivljenom se daje "ravnopravna mogućnost za veštačenje dokaza od strane veštaka"⁴⁸.

U praksi, međutim, odbrana retko od tužioca traži veštačenje u fazi istrage. Svega 8 % advokata koji su popunili upitnik reklo je da "često" podnose takve zahteve tužiocu, a 90 % tužilaca izjavilo je da "retko ili nikada" ne dobijaju takve zahteve odbrane. Na kraju, 87 % sudija je izjavilo da "retko ili nikada" ne dobijaju žalbe odbrane protiv odluka kojima se odbacuju takvi zahtevi za veštačenje. Razlog što odbrana ne podnosi žalbe isti je kao onaj koji je prethodno objašnjen: zahtevi odbrane za veštačenje generalno su usmeni i odluke tužioca po ovim zahtevima takođe su usmene, ili tužilac može da uopšte ne donese odluku.

Na generalno neiskorišćavanje nove mogućnosti u ZKP-u od strane odbrane da preko tužilaštva pribavi oslobađajuće dokaze u fazi istrage ukazuje činjenica da odbrana gotovo nikad ne dostavlja obaveštenje sa imenima svedoka odbrane kada se to od nje traži tokom drugog saslušanja, preferirajući, umesto toga, da čeka do suđenja da bi tražila dokaze, ukoliko postoje (videti u daljem tekstu 3.2.3). Važno je napomenuti da je jedan od zaključaka u Sveobuhvatnom izveštaju SSK da sudovi i dalje prikupljaju dokaze umesto stranaka, iako im se novim zakonikom daje veća mogućnost da one to čine⁴⁹.

Ovo nepripremanje slučaja na efektan način u fazi istrage predstavlja znatan problem. Akuzatorna forma krivičnog postupka počiva na aktivnoj ulozi stranaka u prikupljanju i izvođenju dokaza. Ovakva forma postupka može se uspešno realizovati samo ukoliko je postojala temeljna priprema stranaka za suđenje⁵⁰. Uloga odbrane se naročito sastoji u tome da predoči sudu alternativna prihvatljiva objašnjenja onoga što se dogodilo predmetnog dana i da stvori sumnju u objašnjenje koje je iznelo tužilaštvo. U tom cilju, odbrana mora da "razmisli da li da traži dokaze kojima se potkrepljuje stav odbrane, kao što je alibi, ili dokaze kojima se osporava motiv okrivljenog da izvrši krivično delo"⁵¹. Stoga je pravilna priprema pre suđenja od suštinskog značaja: "Advokat bi trebalo najpre da analizira materijal koji treba da se obelodani, da se sastane sa optuženim/oštećenim i svim drugim relevantnim svedocima i, na kraju, da detaljno izanalizira slučaj sa drugim kolegama i istražiteljima. Advokat mora da analizira sve dostupne informacije, pri čemu obraća pažnju na nedoslednosti i propuste suprotne strane u izlaganju slučaja [...] Sve oblasti i teorije koje mu padnu na pamet trebalo bi evidentirati i analizirati. Trebalo bi razmotriti izjave svih mogućih svedoka. Trebalo bi identifikovati dokazna pitanja [...] Trebalo bi utvrditi parametre za bilo kakve istražne radnje. Trebalo bi dogovoriti odlazak na lice mesta/mesto zločina i ispitivanje fizičkih dokaza"⁵². Na kraju, činjenica da tužioci ne smatraju za neophodno da donesu obrazloženu odluku po zahtevu odbrane za oslobađajuće dokaze takođe pokazuje nepostojanje razumevanja svrhe ovih važnih odredbi ZKP-a.

⁴⁸ Vodič kroz ZKP, str. 13.

⁴⁹ Konsolidovani izveštaj SSK-a (*supra* napomena [Error! Bookmark not defined.9](#)), str. 2: "Iako se novim zakonikom strankama daju veće mogućnosti u izvođenju dokaza, ovo se ipak malo primenjuje u praksi. I dalje se dosta često dešava da je sud taj koji prikuplja dokaze". Videti takođe str. 4: "Obe strane, tužilaštvo i odbrana, trebalo bi da imaju aktivniju ulogu u predlaganju dokaza u najranijoj fazi sudskog postupka" i Aneks 3 (zaključci sa radionice u Pejë/Peçi): "Sudovi su ponovo ti koji na kraju prikupljaju dokaze jer stranke to ne čine".

⁵⁰ OEBS-ova Misija u Skoplju, Garantovanje prava na branioca, str. 13. *supra* napomena [Error! Bookmark not defined.24](#).

⁵¹ Vodič kroz ZKP, str. 30.

⁵² Videti OEBS-ova misija u Skoplju, *Unakrsno ispitivanje, Priručnik za advokate*, (decembar 2010), <http://www.osce.org/skopje/78064>, str. 70, (Smernice za unakrsno ispitivanje, Majkl Dž. Karnavas).

3.2.2. Oспорavanje izbora veštaka tužilaštva

Prema ZKP-u, jedno od novih ovlašćenja tužioca je da angažuje veštaka u fazi istrage bez podnošenja predloga sudu.⁵³ Odbrana može osporavati izbor veštaka od strane tužilaštva po osnovu njegovih kvalifikacija ili potencijalnog sukoba interesa tako što će podneti predlog sudiji za prethodni postupak.⁵⁴ Ovo implicira da tužilac ima obavezu da obavesti odbranu o svojoj odluci da odredi veštaka, iako se relevantnom odredbom ZKP-a ne navodi eksplicitno da tužilac mora odluku da dostavi odbrani, jer odbrana ne bi bila u mogućnosti da ostvari svoje pravo da ospori izbor veštaka od strane tužilaštva ukoliko tužilaštvo nije obavestilo odbranu o takvoj odluci. U Vodiču kroz ZKP objašnjeno je da davanje okrivljenom opcije da ospori izbor veštaka tužilaštva ima za cilj da uspostavi ravnotežu sa činjenicom da tužilac, prema ZKP-u, sada može da angažuje veštaka tokom faze istrage bez podnošenja predloga sudu. Ovo “uspostavljanje ravnoteže” jedno je od vodećih načela nosilaca izrade ZKP-a: “Ukoliko je došlo do promene koja je dovela do toga da jedna strana ima veća ovlašćenja, druga promena je izvršena kako bi se uspostavila ravnoteža ovlašćenja”⁵⁵.

U praksi, odbrana retko osporava izbor veštaka tužilaštva. Skoro svi tužioci koji su popunili upitnik izjavili su da odbrana “retko osporava ili nikada ne osporava” izbor njihovih veštaka prema članu 137 (1) ZKP-a podnošenjem predloga sudiji za prethodni postupak. Pored toga, 92 % sudija je potvrdilo da “retko dobija ili nikada ne dobija” takve predloge. Činjenica da odbrana gotovo nikada ne podnosi takve predloge takođe stvara sumnju da tužilaštvo ne obaveštava odbranu uvek o odlukama kojima se određuju veštaci. U stvari, oko 40 % advokata koji su odgovorili na upitnik izjavilo je da nisu obavesteni o odlukama tužilača da odrede veštaka.⁵⁶ Ova informacija je potvrđena u nekoliko obavljenih razgovora sa advokatima.⁵⁷ Jedan od njih je naglasio da tužioci, u principu, ne samo da mu ne daju ove odluke, nego ni bilo koja druga dokumenta. Ovaj problem je istaknut i u Konsolidovanom izveštaju TSK, gde se navodi da „u praksi ima poteškoća u ostvarivanju jednakosti strana u postupku [...] tužioci često ne dozvoljavaju odbrani nesmetan uvid u spise predmeta“.⁵⁸

3.2.3. Obaveza obelodanjivanja dokaza

U fazi istrage odbrana prikuplja dokaze koji idu u prilog njenom slučaju i koji će tokom suđenja biti izvedeni. Potom, tokom drugog saslušanja, odbrana je obavezna da tužiocu

⁵³ Prema ranijem PZKP-u, član 176, veštačenje je u pisanoj formi morao da naloži sud, na predlog javnog tužioca. Prema novom ZKP-u, tužilac samo donosi odluku koja ispunjava uslove navedene u članu 137(1) ZKP-a. Videti takođe Komentare na ZKP, (*supra* napomena [Error! Bookmark not defined.44](#)), str. 380 (Sud više ne “predlaže” određivanje veštaka).

⁵⁴ Član 137(1) ZKP.

⁵⁵ Vodič kroz ZKP, Mehanizmi uzajamne kontrole, str. 17.

⁵⁶ Generalno posmatrano, teško je pratiti da li tužioci ispunjavaju svoju obavezu da obaveste odbranu (i oštećenu stranu) o svojoj odluci da odrede veštaka, kao što je to jasno propisano članom 137(2) ZKP-a, jer se ovo dešava između stranaka u fazi istrage, a ne tokom javnog suđenja. Iz istog razloga je teško pratiti da li tužioci ispunjavaju svoju obavezu da izveštaj veštaka odbrani (i oštećenoj strani) dostave najkasnije deset dana nakon što ga oni dobiju, kako je propisano članom 138(5) ZKP-a.

⁵⁷ O ovom pitanju su u izveštajnom periodu obavljani razgovori sa sedam advokata iz različitih regija Kosova.

⁵⁸ *Konsolidovani izveštaj SSK*, (*supra* napomena [Error! Bookmark not defined.9](#)), Aneks 2.

dostavi popis svedoka koje namerava da pozove na suđenje.⁵⁹ Sudija će osigurati da je odbrana ispunila tu obavezu na drugom saslušanju.⁶⁰ Ako odbrana to ne uradi, sud može da izrekne novčanu kaznu u iznosu do 250 evra.⁶¹ Zatim se na glavnom pretresu pozivaju svedoci odbrane,⁶² a na početku suđenja sud pravi redosled po kojem se pozivaju svedoci koje su predložile strane u postupku.⁶³

U praksi, međutim, često se dešava da odbrana na drugom saslušanju ne podnesi tužilaštvu popis svedoka odbrane. OEBS je pratio 111 drugih saslušanja pred Opštim odeljenjem i Odeljenjem za teška krivična dela. Kada bi se okrivljeni izjasnili nevini, odbrana nije podnosila traženi popis. To je učinila u samo pet slučajeva. Štaviše, ni u jednom od posmatranih saslušanja na kojima odbrana nije dostavila popis svedoka, nije izrečena novčana kazna. Na kraju, tu je i nedostatak jedinstvene sudske prakse u odnosu na drugo saslušanje; često se dešava da se ova saslušanja i ne održe.⁶⁴ Sudije, onda, nemaju priliku da provere da li je odbrana ovu obavezu ispunila.

Odgovori sudija, advokata i tužilaca na upitnik potvrđuju opšti propust odbrane da dostavi tražene informacije. Samo 32 odsto advokata koji su odgovorili na upitnik navode da „često“ tokom drugog saslušanja dostavljaju ovo obaveštenje o svedocima koji će svedočiti. Štaviše, samo 12 odsto tužilaca i šest odsto sudija odgovorilo je da im odbrana „često“ dostavlja ove informacije odnosno ovo obaveštenje.

Kako je rečeno, odbrana skoro nikad ne dostavlja obaveštenje sa imenima svedoka odbrane tokom drugog saslušanja, nego radije čekaju suđenje da bi izneli dokaze. Ovakva praksa je neodgovarajuća za akuzatorni sistem. Odbrana bi trebalo da pre početka suđenja zna na čemu će zasnivati odbranu i treba, između ostalog, da pripremi uvodnu reč koja će sudu pomoći da shvati kako osporava dokaze. Vodič kroz ZKP navodi da „čak i nakon zakazivanja glavnog pretresa, u skladu sa članom 288 ZKP-a, stranke mogu zahtevati da se pozovu novi svedoci. To omogućava strankama pravo na pravično suđenje, ali ne može da se zloupotrebljava jer zahtev mora biti obrazložen i konkretizovati koje dokaze je potrebno obelodaniti.“⁶⁵ Još više zabrinjava što u nekim slučajevima, ne samo pred opštim, nego i pred odeljenjem za teška krivična dela, odbrana odluči da uopšte ne iznosi dokaze, čak i kad se okrivljeni izjasnio da nije kriv. To takođe objašnjava zašto odbrana u tim slučajevima ne dostavlja popis imena svedoka odbrane tokom drugog saslušanja.⁶⁶ Ovi slučajevi su konkretni primeri opšteg propusta odbrane da preuzme svoje nove nadležnosti prema novom ZKP.

3.2.4. Oспорavanje optužnice

Vodič kroz ZKP pojašnjava da su tužilaštvo i odbrana na jednakom nivou i da imaju jednako važnu ulogu tokom prvog i drugog saslušanja što je “korak od presudne važnosti u

⁵⁹ Član 256 ZKP.

⁶⁰ Član 254(2) ZKP.

⁶¹ Član 256(3) ZKP. Slične odredbe postojale su i u prijašnjem zakonu (Član 308 ZKPK).

⁶² Član 287(1) ZKP.

⁶³ Član 331(1) ZKP.

⁶⁴ Jedan od zaključaka Konsolidovanog izveštaja SSK glasi: „ne postoji jedinstvena sudska praksa u pogledu vođenja prvog i drugog saslušanja“, str. 2.

⁶⁵ Vodič kroz ZKP, str. 65-66. Vidi takođe: Komentari na ZKP, str. 746 (traženje novih dokaza ne sme da se zloupotrebljava) i str. 665 (Predstavljanje dokaza tužilaštvu smanjuje rizik od produženja postupka u fazi glavnog pretresa).

⁶⁶ OEBS je pratio 28 takvih slučajeva ispred Opšteg i 17 pred Odeljenjem za teška krivična dela.

procesu”.⁶⁷ Shodno članu 250 ZKP-a odbrana ima pravo da traži od suda da odbaci optužnicu, ako smatra da optužnica nije utemeljena na dobro osnovanoj sumnji.⁶⁸

U praksi, međutim, mnogi od podnesaka odbrane su lošeg kvaliteta. U 24 slučaja koje je sakupio i pregledao OEBS, podnesenih u predmetima pred odeljenjem za teška krivična dela, odbrana uopšteno tvrdi da tužilac nije prikupio dovoljno dokaza u prilog dobro osnovane sumnje da je okrivljeni učinio krivično delo. Vodič kroz ZKP upozorava da se ne bi trebalo rutinski pozivati na takav argument, jer to “stvara rizik da sudija odbije zahtev i utvrdi da optužnica, ako se dokaže, zaista podržava dobro osnovanu sumnju. Takva odluka može podstaći odbranu da postigne sporazum o priznanju krivice sa tužiocem shodno članu 233”.⁶⁹

3.2.5. Unakrsno ispitivanje svedoka

Kada stranka izvodi dokaze, stranka koja predlaže dokaze prva ispituje svedoka ili prva izvodi dokaze.⁷⁰ Nakon toga, ostale stranke imaju priliku da unakrsno ispituju svedoka ili ospore njegov kredibilitet.⁷¹ Prethodni ZKP nije sadržao takve posebne odredbe o ispitivanju svedoka. U prethodnom ZKP-u, ako se svedok ili veštak nije mogao prisetiti činjenica koje je izneo/la u prethodnom svedočenju ili ako je on/ona odstupio od svog ranijeg svedočenja, predsedavajući sudija ili stranke morale su da skrenu pažnju svedoka na prethodno svedočenje i upitaju ga zašto sada svedoči drugačije. U slučaju potrebe, predsedavajući sudija je morao da pročita ranije svedočenje ili njegov deo.⁷²

U praksi, međutim, odbrana često neefikasno osporava dokaze koje je iznelo tužilaštvo tokom unakrsnog ispitivanja. U mnogim praćenim slučajevima uočeno je da advokati i dalje ispituju svedoke na način koji su koristili i pre usvajanja novog ZKP.⁷³ Oni postavljaju pitanja svedocima, ali ne koriste unakrsno ispitivanje kao „moderno sredstvo sudskog procesa“, koje bi im omogućilo da diskredituju iskaze svedoka optužbe ili da osnaže poziciju obrane.⁷⁴ Oni takođe često navode da daju prigovor na iskaz svedoka, ali ne objašnjavaju zašto. Osim toga, u mnogim slučajevima, sud i dalje igra značajnu ulogu tokom ispitivanja svedoka. Čini se da odbrana nije u stanju da sprovede efikasno unakrsno ispitivanje, bilo zato što nije dovoljno dobro pripremljena ili zbog nedostatka iskustva u obavljanju ove vrste ispitivanja. Jedan od zaključaka Konsolidovanog izveštaja SSK je da se „nove tehnike ispitivanja ne primenjuju na propisan način“. Nadalje, preporučuje se da se sudije, tužioci i advokati dodatno obuču u primeni tih tehnika; posebno u unakrsnom ispitivanju.⁷⁵

⁶⁷ Vodič kroz ZKP, str. 13 i 57.

⁶⁸ „Dobro osnovana sumnja“ je takođe, bio standard koji se koristio u skladu sa prijašnjim zakonikom. U skladu sa članom 19. ZKP, „dobro osnovana sumnja“ je „posedovanje prihvatljivih dokaza koji bi zadovoljili posmatrača da je došlo do krivičnog dela i da je okrivljeni učinio delo“. Ovaj standard treba razlikovati od drugih standarda, kao što su „razumna sumnja“ i “van razumne sumnje”.

⁶⁹ Vodič kroz ZKP, str. 58

⁷⁰ Član 332 ZKP.

⁷¹ Član 332 (2) ZKP.

⁷² Član 364 ZKPK.

⁷³ OEBS je pratio 51 ročište pred Odeljenjem za teška krivična dela u kojima je odbrana unakrsno ispitivala svedoka optužbe.

⁷⁴ Vidi Vodič kroz ZKP, str. 69.

⁷⁵ Konsolidovani izveštaj SSK, (*supra* napomena [Error! Bookmark not defined.9](#)), str. 3-4.

Opšti propust odbrane da efikasno ospori kvalitet dokaza koje tužilaštvo izvodi tokom unakrsnog ispitivanja pokazuje da se odbrana suočava s poteškoćama u prihvatanju svoje nove, aktivne uloge predviđene novim ZKP.

3.3. Nova uloga tužilaštva

Nove odredbe ZKP poveravaju tužiocu veću odgovornost u pribavljanju dokazne građe i iznošenju dokaza. Tužilac „stoga, mora da misli o dokazima i ukoliko je potrebno potkrepi dokaz koji nije onoliko verodostojan, relevantan ili uverljiv koliko bi se to želelo.”⁷⁶ U pododjeljcima koji slede procenjuje se da li ili ne tužilaštvo propisno obavlja neke svoje nove nadležnosti kao što su: uzimanje dokaza od svedoka tokom ispitivanja u prethodnom postupku i davanje iskaza u prethodnom postupku u fazi istrage; podnošenje obaveštenja o potkrepljujućim dokazima sa optužnicom kada je potrebno potkrepiti dokaze; i korišćenje druge alternative suđenju, kada je to prikladno, uključujući i sporazume o priznanju krivice, ne samo nakon podizanja optužnice, nego i ranije.

3.3.1. Izjave svedoka u prethodnom postupku: ispitivanje u prethodnom postupku i davanje iskaza u prethodnom postupku

3.3.1.1. Dve nove vrste izjava svedoka

Prema Vodiču kroz ZKP, „područje krivičnog postupka koje je značajno promenjeno su istrage u prethodnom postupku pre podizanja optužnice [...] Sada postoji više mogućnosti za uzimanje dokaza od svedoka tokom istrage: ispitivanje u prethodnom postupku, davanje iskaza u prethodnom postupku i posebna dokazna radnja. Postoje bolje zaštite sa nekim [mogućnostima] u odnosu na druge, a samim tim su [izjave dobijene od svedoka] prihvatljivije na suđenju u odnosu na druge.”⁷⁷

Prijašnji ZKP nije sadržao posebne odredbe kojima se propisuje način uzimanja izjave od svedoka tokom prethodnog postupka.⁷⁸ Takođe, nije uključivao detaljne odredbe koje propisuju način na koji bi se te izjave svedoka u prethodnom postupku koristile tokom suđenja.⁷⁹ ZKP sada sadrži precizne odredbe kojima se uređuje kako tužioci uzimaju izjave svedoka u fazi istrage. Postoje tri vrste ročišta tokom kojih se može uzeti izjava od svedoka: ispitivanje u prethodnom postupku, davanje iskaza u prethodnom postupku ili posebna dokazna mogućnost (radnja).⁸⁰ Iako je naziv malo promenjen, ne postoje značajne razlike

⁷⁶ Vodič kroz ZKP, str. 27-30.

⁷⁷ Vodič kroz ZKP, str. 45.

⁷⁸ Član 237(4) samo propisuje da javni tužilac može da pozove okrivljenog, njegovog branioca i oštećenu stranu da budu prisutni tokom ispitivanja svedoka ili veštaka. Član 238 takođe dopušta da tužilac ili okrivljeni, u izuzetnim slučajevima, zahtevaju od sudije u prethodnom postupku da uzme izjavu svedoka u svrhu očuvanja dokaza kad se ukaže jedinstvena prilika da se prikupe važni dokazi ili kad postoji značajna opasnost da takvi dokazi ne budu naknadno dostupni na glavnom pretresu (posebna istražna radnja).

⁷⁹ U skladu sa članom 364 PZKP, ove izjave mogu da se koriste ako se svedok ne seća činjenica koje je predstavio/la u toku prethodnog postupka ili ako je odstupio od svog prethodnog svedočenja. Predsedavajući sudija ili stranke imaju pravo da mu/joj skrenu pažnju na prethodni iskaz i pitaju zašto sada svedoči drugačije. Stoga se, kad bi to bilo potrebno, čitala izjava data u prethodnom postupku. ZKPK takođe nije precizirao u kojim posebnim okolnostima pred početak suđenja izjava može da se koristi kao neposredan dokaz. Primenjivalo se samo nekoliko opštih pravila, opisanih u II delu PZKP, koji se odnosi na dokaze.

⁸⁰ Član 123 ZKP.

između posebne dokazne mogućnosti i prijašnje specijalne istražne radnje.⁸¹ Dakle, nove su samo prve dve vrste ročišta. Tokom ispitivanja u prethodnom postupku tužilac može da dozvoli braniocu, žrtvi ili zastupniku žrtve da učestvuju, a ispitivanje u prethodnom postupku može da se beleži tonski ili optički ili se vodi doslovni zapisnik ili prepis ili sažetak zapisnika.⁸² Za davanje iskaza u prethodnom postupku formalni zahtevi su strožiji. Tužilac pet dana unapred obaveštava okrivljenog i branioca, oštećenu stranu i zastupnika žrtve o datumu, mestu i vremenu svedočenja u prethodnom postupku. Primerak obaveštenja se čuva u spisima predmeta. Nedolazak okrivljenog, branioca, oštećene strane ili zastupnika žrtve na svedočenje u prethodnom postupku nakon prijema obaveštenja, bez opravdanja, sprečava da isti okrivljeni, branilac, oštećena strana ili zastupnik žrtve daju prigovor na prihvatljivost svedočenja u kasnijoj fazi krivičnog postupka. Konačno, svedočenje u prethodnom postupku se snima tonski ili optički ili se vrši doslovni prepis, ako je krivično delo kažnjivo maksimalnom kaznom zatvora od tri ili više godina.⁸³

Novi zakonik o krivičnom postupku pažljivo uređuje način na koji se dokazi pribavljaju tokom ispitivanja u prethodnom postupku ili ročišta za uzimanje iskaza u prethodnom postupku mogu koristiti tokom suđenja.⁸⁴ Dokazi pribavljeni tokom ispitivanja u prethodnom postupku ne mogu se koristiti kao neposredan dokaz na glavnom pretresu, ali se mogu koristiti tokom unakrsnog ispitivanja za osporavanje kredibiliteta svedoka, ako svedok svedoči suštinski različito od iskaza datom tokom ispitivanja u prethodnom postupku.⁸⁵ Dokazi pribavljeni tokom davanja iskaza u prethodnom postupku s druge strane, mogu da se koriste kao neposredan dokaz na glavnom pretresu, ako svedok ne može da se pojavi usled smrti, bolesti, zato što je oslobođen dužnosti svedočenja ili zato što nije na Kosovu, ali se ne može koristiti kao jedini ili odlučujući dokaz krivice za osuđujuću presudu.⁸⁶

Uopšteno govoreći, ZKP u članu 262 ZKP-a propisuje da sud ne može da proglasi optuženog krivim samo na osnovu ili dajući presudan značaj (i) svedočenjima ili drugim dokazima koje okrivljeni ili branilac ne mogu da ospore ispitivanjem u toku krivičnog postupka; (ii) na osnovu svedočenja jedinog svedoka čiji je identitet nepoznat braniocu i optuženom; ili (iii) iskaza ili drugog dokaza svedoka saradnika.

Cilj ovih novih detaljnih odredbi je da zaštiti pravo okrivljenog na unakrsno ispitivanje svedoka kada tužilac želi da koristi iskaze date u prethodnom postupku tokom suđenja. Treba napomenuti da, član 14(3)(e) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i član 6(3)(d) EKLJP garantuje, u kontekstu krivičnog postupka, pravo da „ispituje ili ispita svedoke protiv njega“.⁸⁷ Pravo na unakrsno ispitivanje svedoka je bitan aspekt prava na pravično suđenje. To zahteva, u principu, da optuženi ima priliku da ospori bilo koji aspekt izjave svedoka ili svedočenje tokom sučeljavanja ili ispitivanja.⁸⁸ Uobičajeno je da se svi dokazi izvode u prisustvu optuženog, na javnom ročištu, sa uvidom u kontradiktorne argumente.⁸⁹ Drugim rečima, mora da postoji dobar razlog za neprisustvo svedoka.⁹⁰

⁸¹ *Vidi* član 149 ZKP (posebna istražna mera).

⁸² Član 131 ZKP.

⁸³ Članovi 132 i 133 ZKP.

⁸⁴ Član 261 ZKP (Korišćenje prethodnih izjava na glavnom pretresu) i Član 337 (Korišćenje ranijih svedočenja svedoka).

⁸⁵ Član 261(2) koji se odnosi na Član 123(2) ZKP.

⁸⁶ Član 261(3) koji se odnosi na Član 123(3) ZKP. *Vidi* takođe Član 337(2) ZKP.

⁸⁷ Bricmont protiv Belgije, ESLJP, presuda od 7. jula 1989. godine, stav 81.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Barbera, Messegué i Habardo protiv Španije, ESLJP, presuda, Serija A br. 146, str. 34, stav 78.

Međutim, pravo na pravično suđenje ne obuhvata apsolutno pravo da određeni svedok mora da svedoči na sudu.⁹¹ Korišćenje izjava svedoka iz prethodnog postupka kao dokaza nije samo po sebi u suprotnosti sa pravom na unakrsno ispitivanje, pod uslovom da je okrivljeni dobio odgovarajuću i propisnu mogućnost da ospori i ispita svedoka nakon što je svedok dao tu izjavu ili u nekoj kasnijoj fazi postupka.⁹² Kada se presuda zasniva isključivo ili u odlučujućoj meri na izjavama osoba koje optuženi nije imao priliku da ispita ili zahteva njihovo ispitivanje, bilo tokom istrage ili na suđenju, prava odbrane su ograničena u tolikoj meri da je to nespojivo s garancijama iz člana 6.⁹³ Konačno, kako bi se omogućilo delotvorno uživanje prava na unakrsno ispitivanje, EKLJP podseća da postoji pravo obelodanjivanja svih materijala vezanih za predmet.⁹⁴

3.3.1.2. Izjave u prethodnom postupku i pravo okrivljenog da unakrsno ispita svedoke

U praksi, tužioci i dalje uzimaju „izjave“ svedoka, kao što su to radili i pre nego što je novi ZKP stupio na snagu i ne preciziraju da li su izjave uzete u „ispitivanju u prethodnom postupku“ ili tokom „svedočenja u prethodnom postupku“.

Iako je 81 odsto tužilaca odgovorilo da „povremeno“ ili „često“ održavaju ispitivanje u prethodnom postupku, a 75 odsto „povremeno“ ili „često“ održavaju ročište za davanje iskaza u prethodnom postupku, izjave svedoka prikupljene u raznim slučajevima pokazuju da rezultati upitnika ne odražavaju praksu. OEBS je pregledao 24 izjave svedoka od tužilaca u svim tužilaštvima na Kosovu tokom izveštajnog perioda. Ovi dokumenti pokazuju da tužioci i dalje uzimaju „izjave“ svedoka kao i pre nego što je novi ZKP stupio na snagu.⁹⁵ Iskazi svedoka se ne uzimaju tokom „ispitivanja u prethodnom postupku“ niti tokom ročišta za „davanje iskaza u prethodnom postupku“, nego jednostavno - tokom „ispitivanja“. Ona ne sadrže pozivanje na bilo koji od članova ZKP koji se odnose na ispitivanje u prethodnom postupku i davanje iskaza u prethodnom postupku.⁹⁶ Zbog toga nije moguće utvrditi da li su dokazi dobijeni tokom ispitivanja u prethodnom postupku ili tokom davanja iskaza u prethodnom postupku. Takođe, ni u jednom od ročišta koje je pratio OEBS, u kojem stranke koriste izjave svedoka u prethodnom postupku nije konkretno navedeno da li su izjave uzete tokom davanja iskaza u prethodnom postupku ili tokom ispitivanja u prethodnom postupku. Konačno, tužioci su tokom razgovora održanih 2013. godine potvrdili da ne obavljaju „ispitivanje u prethodnom postupku“ niti ročišta za „davanje iskaza u prethodnom postupku“.⁹⁷

⁹⁰ Slučaj ESLJP: Vidgen protiv Holandije, presuda od 10. jula 2012. godine, stav 119.

⁹¹ McLawrence protiv Jamajke, Kominike Odbora za ljudska prava br. 702/1996 (26. april 1996. godine).

⁹² Unterpertinger protiv Austrije, presuda ESLJP od 24. novembra 1986. godine, stav 14-15, stav 31.

⁹³ Vidi, posebno, slučaj ESLJP: Luca protiv Italije, br. 33354/96, stav 40 i slučaj ESLJP: Al-Khawaja i Taherija protiv Ujedinjenog Kraljevstva [GC], br. 26766/05 i 22228/06, stav 119. Termin „odlučujući“ je opisan u slučaju Vidgen, stav 40 i slučaj Al-Khawaja, stav 131.

⁹⁴ Peart protiv Jamajke, Kominike Odbora za ljudska prava 464/1991 i 484/1991, stav 11.5.

⁹⁵ Izjave se spominju kao „Zapisnik o izjavama svedoka“, „Zapisnik sa saslušanja svedoka“, „Zapisnik razgovora sa svedokom“ ili „Zapisnik o dokazima svedoka“. Izjave su prikupljen tokom izveštajnog perioda i predstavljaju svih sedam regiona Kosova.

⁹⁶ Samo Član 125, o upozorenjima koje je potrebno pročitati svedocima pre ispitivanja i Član 129 o pravu svedoka da ne inkriminišu sebe ili da spominju bliske rođake.

⁹⁷ Razgovori su vođeni u periodu od 14. juna do 5. jula 2013. Razgovori su vođeni sa dvadeset osam tužilaca u svim regijama na Kosovu. Treba napomenuti da, u skladu sa Komentarima na ZKP (*supra* napomena **Error! Bookmark not defined.44**, razlika između „davanje iskaza u prethodnom postupku“ i „ispitivanja u prethodnom postupku“ izaziva konfuziju (str. 366).

Prikupljeni dokumenti pokazuju da tužioci uzimaju izjave od svedoka bez poštovanja formalnosti predviđenih zakonom. Tužioci često pozivaju branioce, ali ne i okrivljene da prisustvuju ispitivanju svedoka. Kada se odbrana poziva, to se radi u veoma kratkom roku. Ukupno 70 odsto advokata koji su odgovorili na upitnik, reklo je da ih tužioci obično informišu o datumu ročišta manje od dva dana ili od dva do pet dana unapred, što je u suprotnosti sa članom 132(6) ZKP-a. Osim toga, izjave se ne snimaju niti zvučnim niti optičkim načinom što je potvrdilo 95 odsto tužioca. Prikupljeni dokumenti takođe pokazuju da se izjave svedoka uglavnom ne uzimaju doslovno od reči do reči; u većini slučajeva ne postoji doslovni prepis pitanja, a odgovori su preformulisani kako bi se obezbedio pravilan raspored rečenica.

Kao što je prethodno pomenuto, nove odredbe ZKP osmišljene su kako bi obezbedile da se poštuje pravo okrivljenog da unakrsno ispituje svedoke. Stoga, neuspeh tužilaca da primene ove odredbe ne samo da predstavlja kršenje krivičnog postupka, već može predstavljati kršenje prava okrivljenog na pravično suđenje. OEBS je na primer nadgledao sedam predmeta gde su u prethodnom postupku uzete izjave od nekih svedoka, premda nije bilo precizirano da li su izjave uzete tokom ispitivanja u prethodnom postupku ili tokom davanja iskaza u prethodnom postupku i da li su korišćene kao neposredni dokazi na suđenju jer se svedoci nisu pojavili.⁹⁸ Međutim, odbrana nije bila prisutna kada su uzeti ovi iskazi u prethodnom postupku. S obzirom da odbrana u ovim predmetima nije imala mogućnost da ospori izjave i postavlja pitanja svedocima u bilo kojoj fazi postupka, može se reći da nije poštovano pravo okrivljenih da unakrsno ispituju svedoke. Sud je kod ovih predmeta odlučio da upotrebi iskaze svedoka iz prethodnog postupka jer su se odbrana i tužilac složili, ali nisu uspeali da provere da li je odbrana imala mogućnost da u određenoj fazi postupka ispituje svedoke koji su dali ove izjave. Iskazi svedoka iz prethodnog postupka mogu biti od značajne koristi tokom suđenja, posebno ukoliko je iskaz dao krunski svedok. Zato iskaze treba uzeti u skladu sa odgovarajućim postupkom, inače mogu biti odbačeni i to bi moglo da uruši predmet krivičnog gonjenja. To je izazivalo stalnu zabrinutost i OEBS je još u 2003.⁹⁹ isticao ovo pitanje.

U svetlu predočenih poteškoća s kojima se tužioci susreću u primeni ovih odredaba, glavni tužilac može poželeti da ispita razloge zbog čega su ove odredbe problematične te odlučiti da izda smernice kako bi pomogao tužiocima da ove odredbe primene.

3.3.2. Obaveštenje o potkrepljujućim dokazima

Vodič kroz ZKP objašnjava da tužilac mora da razmišlja o dokazima, i da ukoliko je potrebno, pronađe potkrepljujuće dokaze za dokaze koji nisu pouzdani, od važnosti ili dovoljno ubedljivi koliko bi se želelo da oni budu.¹⁰⁰ Kada su potrebni potkrepljujući dokazi, treba podneti obaveštenje o potkrepljujućim dokazima. To je novo sredstvo koje predviđa

⁹⁸ Iskazi u prethodnom postupku su „pročitani” tokom suđenja jer se svedoci nisu pojavili. U stvari jasno je da izjave nisu samo „pročitane” već korišćene kao neposredni dokazi.

⁹⁹ Izveštaj OEBS-a, *Pregled 5: Sistem krivičnog pravosuđa na Kosovu (maj 2003)*, <http://www.osce.org/kosovo/12555>, str. 41–42. OEBS je uočio da su sudije u nekim slučajevima trgovine ljudima prihvatili dokaze u fazi suđenja u postupku, pod okolnostima gde okrivljeni ili njegova/njena odbrana nije imala mogućnost da ospori suđenje. Kod slučajeva trgovine ljudima, prvobitni svedoci su obično žrtve trgovine ljudima i premda mogu pružiti dokaze u istražnoj fazi krivičnog postupka, u velikoj većini slučajeva oni ne prisustvuju suđenju, jer su obično repatriрани pre nego suđenje počne.

¹⁰⁰ Vodič kroz ZKP, str. 29.

ZKP. Prema Vodiču kroz ZKP, ovo sredstvo je pridodato na osnovu sudske prakse iz ESLJP koja ograničava upotrebu dokaza u slučajevima gde je okrivljeni imao ograničenu mogućnost da se suoči sa svedokom.¹⁰¹ Član 19(1.31) ZKP definiše obaveštenje o potkrepljujućim dokazima na sledeći način: „dokument koji podnosi stranka kako bi podržala svedočenje ili dokaz do kojeg se nije neposredno došlo na glavnom pretresu. Obaveštenje o potkrepljujućim dokazima sadrži ostale prihvatljive dokaze koji potkrepljuju svedočenje ili predmetni dokaz. Obaveštenje o potkrepljujućim dokazima ima za nameru da pokaže da predmetni dokazi neće biti jedini ili presudni dokazi koji će podržati presudu u kojoj se okrivljeni proglašava krivim”.¹⁰²

U praksi, ovaj novi dokument se ne koristi. Ukupno 64 odsto tužioca koji su odgovorili na pitanja u upitniku rekli su da su „povremeno” ili „često” podnosili obaveštenje o potkrepljujućim dokazima. Međutim, tokom izveštajnog perioda obavljen je razgovor sa 16 tužilaca, uključujući glavne tužioce povodom ovog pitanja. Oni su uglavnom priznali da ne podnose obaveštenja o potkrepljujućim dokazima. Prema njihovim rečima, ovi dokumenti nisu od koristi tokom postupka. Osim toga, 68 odsto sudija i 40 odsto advokata koji su odgovarali na pitanja iz upitnika je izjavilo da tužioci „retko ili nikad” ne podnose obaveštenja o potkrepljujućim dokazima zajedno sa optužnicom. Pored toga, nijedna od optužnica podignutih nakon januara 2013, a koje je prikupio OEBS tokom perioda izveštavanja se ne poziva na obaveštenja o potkrepljujućim dokazima. Ova obaveštenja takođe nikad nisu pomenuta tokom suđenja.

3.3.3. Pregovori o izjašnjanju o krivici

3.3.3.1. Efikasno sprovođenje pravde

Prema ZKP okrivljeni može da se izjasni krivim tokom redovnog postupka (na prvom saslušanju, drugom saslušanju ili tokom glavnog pretresa). Međutim, ZKP takođe sadrži postupke koji dozvoljavaju strankama da pregovaraju o pisanom sporazumu o priznanju krivice zarad efikasnijeg sprovođenja pravde.¹⁰³ Ovi postupci su do određenog stepena postojali i u prethodnom zakoniku o krivičnom postupku.¹⁰⁴ Međutim, u skladu sa novim ZKP, tužilac sada može da započne pregovore o priznanju krivice ne samo nakon podnošenja optužnice, već i pre toga. Još jedna osobina novog zakonika je mogućnost tužioca da preporuči blažu kaznu, u meri u kojoj to ovaj zakon dozvoljava u zavisnosti od trenutka kada

¹⁰¹ Vodič kroz ZKP, str. 37.

¹⁰² Član 263(1) ZKP precizira da tužilac koji namerava da se oslanja na iskaz u prethodnom postupku dužan je prema članu 261 da podnese obaveštenje o potkrepljujućim dokazima. Ovo obaveštenje treba predati sa optužnicom, ali ne kasnije od početka glavnog pretresa (član 263(3) ZKP). Konačno, član 243(1.1) ZKP predviđa da je tužilac dužan da podnese obaveštenje o potkrepljujućim dokazima zajedno sa svakom vrstom iskaza prema članu 132, odnosno iskazom koji je uzet tokom svedočenja u prethodnom postupku, ukoliko on ili ona namerava da taj iskaz podnese kao neposredni dokaz bez prisustva svedoka.

¹⁰³ U vezi sa izjašnjanjem o krivici u redovnom postupku član 246(4) ZKP predviđa da je sudija na početku prvog saslušanja dužan da „omogući okrivljenom da se izjasni krivim ili da nije kriv” (*videti* takođe član 248 ZKP: izjašnjanje o krivici tokom glavnog ročišta). Sudija je dužan da okrivljenom ponovo obezbedi ovu mogućnost na početku glavnog pretresa (član 325). Prema PZKP okrivljeni takođe može da se izjasni krivim ili da nije kriv na početku ročišta na kojem se potvrđuje optužnica (članovi 314 i 315 PZKP) in a početku glavnog pretresa (članovi 358 i 359 PZKP).

¹⁰⁴ Podpoglavlje „Sporazumu o priznanju krivice” je dodato prethodnom Zakoniku o krivičnom postupku u novembru 2008. Zakon br. 03/L-003 o izmenama i dopunama Privremenog zakonika o krivičnom postupku Kosova br. 2003/26. Prema članu 308A okrivljeni i tužilac mogu da pregovaraju o uslovima vezanim za pisani sporazum o priznanju krivice u kojima se okrivljeni slaže da se izjasni krivim.

je sporazum postignut: tokom glavnog pretresa, pre glavnog pretresa i da li okrivljeni učestvuje u postupku kao svedok saradnik.¹⁰⁵ U skladu sa Vodičem kroz ZKP, ovo predstavlja još jednu promenu uloge koju tužilac ima. Sporazum o priznanju krivice predstavlja najvažniju alternativu suđenju.¹⁰⁶

Kako bi posebno odrazio značaj ovog elementa ZKP, glavni državni tužilac (zajedno sa glavnim tužiocem EULEX-a) je u novembru 2013. izdao uputstva u vezi sa sporazumom o priznanju krivice. Ova uputstva su izdata u cilju pojednostavljivanja aktivnosti tužioca u vezi sa sporazumom o priznanju krivice. Ova uputstva obuhvataju sve ono što bi jedan pisani sporazum o priznanju krivice trebalo da sadrži i šta tužioci mogu (i ne mogu) da ponude u procesu postizanja sporazuma o priznanju krivice. Ova uputstva se takođe bave odgovornostima koje tužilac ima prema oštećenim stranama u sklopu procesa postizanja sporazuma o priznanju krivice i njihovim dužnostima u vezi sa predmetnim oduzimanjem predmeta i materijalne koristi stečene kriminalom.¹⁰⁷ Nepoštovanje ovih uputstava predstavlja teško kršenje Etičkog kodeksa za tužioce.

3.3.3.2. Priznanje krivice tokom redovnog postupka

U praksi, stranke još uvek retko pregovaraju o pisanom sporazumu o priznanju krivice. Ukupno 61 odsto sudija koji su odgovorili na pitanja iz upitnika su izjavili da „retko ili nikad” ne prisustvuju prilikom postizanja pisanih sporazuma o priznanju krivice. Osim toga, 45 odsto advokata i 51 odsto tužilaca su izjavili da „retko ili nikad” ne pregovaraju o ovim sporazumima. Prema statističkim podacima dobijenim od TSK, sporazumi o priznanju krivice korišćeni su kod samo 3 odsto predmeta kojima su se bavila tužilaštva širom Kosova u periodu između aprila i juna 2015.

Nadgledanje koje je sproveo OEBS pokazuje da se značajan broj okrivljenih složio da prizna krivicu, ali da to nisu učinili putem pisanih sporazuma o priznanju krivice. Umesto toga, okrivljeni su se izjašnjavali krivima tokom redovnih postupaka. Na primer, praćeno je 408 produktivnih prvih saslušanja pred Opštim odeljenjem i Odeljenjem za teška krivična dela. U 101 njih, okrivljeni su se izjasnili krivim (25 odsto saslušanja). Nasuprot tome, u samo osam slučajeva nadgledanih tokom perioda izveštavanja pred oba odeljenja, postignuti su sporazumi o pisanom priznanju krivice među strankama.¹⁰⁸ U druga dva slučaja, stranke su pokušale da dođu do sporazuma, ali bez uspeha. Statistički podaci dobijeni iz TSK takođe pokazuju da je postignut mali broj pisanih sporazuma postignutih o priznanju krivice među strankama, samo 171 sporazum je postignut u periodu između aprila i juna 2015. od ukupno 5925 predmeta koje je procesuiralo sedam tužilaštava.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Član 233(7) ZKP predviđa da tužilac može predložiti kaznu manju od najmanje moguće zatvorske kazne koju propisuje Krivični zakonik. U zavisnosti od faze u kojoj se postupak nalazi, predlog može predviđati 90 odsto najmanje moguće kazne (ukoliko se sporazum o priznanju krivice zaključi na glavnom pretresu), 80 odsto, 60 odsto, ili čak 40 odsto kazne za okrivljene koji imaju status svedoka saradnika.

¹⁰⁶ Vodič kroz ZKP, str. 30 i 62. Videti takođe Komentare na ZKP, (*supra* napomena **Error! Bookmark not defined.**) str. 571–605.

¹⁰⁷ Uputstva o sporazumima o priznanju krivice, Državno tužilaštvo Kosova i Glavnog tužilaštvo EULEX-a, 13. novembar 2013., upućena svim tužiocima na Kosovu, dostupno na http://www.psh-ks.net/repository/docs/Instructions_on_guilt_plea_agreements.pdf.

¹⁰⁸ Treba pomenuti da sudovi nemaju službene statističke podatke o broju pisanih sporazuma o priznanju krivice postignutih između tužilaca i okrivljenih.

¹⁰⁹ Sprovođenje alternativnih postupaka, Državno tužilaštvo, str.7.

Pet od ukupno 11 tužilaca sa kojima je obavljen razgovor tokom perioda izveštavanja, su izrazili oklevanje prilikom upotrebe ovog alternativnog sredstva, jer predstavlja tegoban proces. Od tužioca na primer se zahteva da obavesti šefa svog odeljenja, koji bi zatim trebalo da obezbedi pisano ovlašćenje kako bi spremni sastanak bio organizovan čime bi započeli pregovori o postizanju sporazuma o priznanju krivice. Izgleda da tužioci previdaju činjenicu da mogu imati koristi od pokretanja pregovora o priznanju krivice prema članu 233 ZKP. Zaista, saradnja sa okrivljenim može unaprediti istragu.¹¹⁰

Izgleda da je još jedan razlog zašto je malo pisanih sporazuma o priznanju krivice taj što su okrivljenima koji su se izjašnjavali krivim tokom redovnih postupaka ionako izricane male kazne, ili čak ispod najmanjeg praga koji predviđa zakon.¹¹¹ Okrivljeni stoga mogu biti nemotivisani da pregovaraju o postizanju sporazuma o pisanom priznanju krivice. Konsolidovani izveštaj SSK¹¹² ističe da, kada se okrivljeni izjašnjavaju krivim tokom suđenja, sudovi „vrlo često” izriču kazne ispod onog minimuma koji predviđa zakon, uz opravdanje da postoje posebno olakšavajuće okolnosti u predmetu. Ovaj izveštaj zatim daje preporuke da su sudovi dužni da revidiraju svoje propise oko izricanja kazni u cilju povećanja broja predmeta u kojima će biti postignut sporazum o priznanju krivice.

Takođe kod nadgledanih predmeta gde su stranke postigle sporazum o priznanju krivice ili izrazile želju da to učine, optužnica je već bila podnesena. To pokazuje da se takođe ne primenjuje nova odredba iz ZKP koja omogućava strankama da pregovaraju o priznanju krivice bilo kad pre podizanja optužnice. U Konsolidovanom izveštaju SSK se navodi da se „većina sporazuma o priznanju krivice postiže nakon podizanja optužnica”.

Još jedan problem koji je uočen je taj da sudovi često ne uspevaju da odrede rokove za postizanje sporazuma. Samo osam odsto advokata koji su odgovarali na pitanja iz upitnika je izjavilo da sudovi „često” postavljaju rokove za postizanje sporazuma, a samo šest odsto sudija je potvrdilo tu činjenicu. Član 233(10) ZKP zabranjuje sudiji da učestvuje u pregovorima o priznanju krivice, ali njemu ili njoj dozvoljava da „odredi razuman rok ne duži od tri meseca za završetak pregovora kako bi se sprečila kašnjenja u postupku”. Kod tri predmeta koja je nadgledao OEBS, sud nije odredio rok, već je umesto toga odredio datum za početak glavnog pretresa očekujući da će stranke u međuvremenu postići sporazum. Takva odluka se ne čini ispravnom jer ukoliko stranke ne postignu sporazum tokom tog vremenskog perioda, suđenje će početi bez mogućnosti da okrivljeni ostvari svoje pravo da podnese predlog za odbacivanje optužnice ili podnese prigovore na dokaze pre početka glavnog pretresa.¹¹³ Takođe se dešava da sud beskonačno odlaže predmet nakon što jedna od stranaka izrazi spremnost da pregovara o postizanju sporazuma sa tužiocem.

¹¹⁰ Vodič kroz ZKP, str. 23.

¹¹¹ Postizanje sporazuma o priznanju krivice zaista predstavlja činilac koji sud treba da razmotri prilikom određivanja kazne (član 73(3.6) KZ). *Videti takođe* Izveštaj OEBS-a, *Neodgovarajuća sudska procena olakšavajućih i otežavajućih okolnosti*. (jul 2010) <http://www.osce.org/kosovo/70907>.

¹¹² Konsolidovani izveštaj SSK-a (*supra* napomena [Error! Bookmark not defined.9](#)), str. 3.

¹¹³ U članu 246 se navodi da je sudija dužan da omogući okrivljenom da se izjasni da je kriv ili nije kriv tokom prvog saslušanja. Ukoliko okrivljeni odluči da se izjasni da nije kriv, on ili ona treba da ima pravo da uloži prigovor na dokaze i zahteva odbacivanje optužnice. Prema članu 254(5) ZKP, sudija ne može da zakaže glavni pretres ukoliko ovi prigovori ili zahtevi nisu rešeni. *Videti* takođe član 255(5) ZKP gde se navodi da je sudija dužan da tokom drugog saslušanja zakaže glavni pretres, osim ako on ili ona još uvek nije doneo presudu o nerešenim prigovorima iz člana 249 ili o zahtevu iz člana 250 važećeg Zakonika.

3.3.4. Ostale alternative suđenju

Pre podizanja optužnice, tužioci su dužni da kada je to potrebno i od javnog je interesa razmotre upotrebu alternativa suđenju kao što predviđa član 229 ZKP.¹¹⁴ Postoje četiri vrste alternativa suđenju. Prva vrsta, sporazum o priznanju krivice predstavlja najvažnije alternativno rešenje, kao što je prethodno objašnjeno (3.3.3). Tužioci takođe mogu privremeno obustaviti postupak (član 230 ZKP), obustave krivično gonjenje kada isto nije obavezno (član 231 ZKP), ili upute predmet na rešavanje putem medijacije odnosno posredovanja (član 232 ZKP).

U praksi, tužioci retko koriste ova alternative suđenju. Samo tri odsto tužilaca koji su odgovorili na pitanja iz upitnika odgovorilo je da „često” obustavljaju krivično gonjenje krivičnog dela na osnovu člana 230 ZKP, a 70 odsto tužilaca je odgovorilo da „retko ili nikad” to ne čine. Na sličan način, samo sedam odsto njih je izjavilo da „često” upućuju predmet na rešavanje putem posredovanja, a 76 odsto je odgovorilo da „retko ili nikad” to ne čine. Ukupno 85 odsto advokata od onih koji su odgovarali na upitnike je izjavilo da „retko ili nikad” ne učestvuju u predmetu gde je tužilac obustavio pokretanje krivičnog postupka protiv krivičnog dela prema članu 230, a 86 odsto je odgovorilo da „retko” ili „nikad” nisu uključeni u predmete koje tužilac šalje za rešavanje putem posredovanja. Prema statističkim podacima dobijenim iz TSK, alternative suđenju (isključujući sporazum o priznanju krivice) su korišćena kod samo šest odsto predmeta kojima su se bavila tužilaštva širom Kosova između aprila i juna 2015.

U tom smislu, OEBS je ukazao na napore Glavnog državnog tužilaštva vredne svake pohvale vezane za povećanje upotrebe ovih alternativnih postupaka širom Kosova, gde je u septembru 2015. održan niz obuka koje je podržao OEBS za sva tužilaštva širom Kosova na temu upotrebe ovih alternativnih postupaka i veće zalaganje da svi tužioci povećaju upotrebu ovih postupaka.

3.4. Nova uloga oštećene strane

Prema ZKP, oštećena strana ima značajniju ulogu u postupcima, što u fazi prikupljanja dokaza (istražna faza) tako i u fazi glavnog pretresa. U podnaslovima u nastavku teksta ispituje se da li oštećene strane podnose izjavu o šteti i da li ih sada zastupnik žrtava češće predstavlja te koja je njihova uloga tokom prvog i drugog saslušanja.

3.4.1. Izjava o šteti

Prethodni zakonik o krivičnom postupku nije sadržao izjavu o šteti. Međutim, oštećena strana je imala pravo da u krivičnom postupku istakne imovinski zahtev.¹¹⁵ Novi ZKP takođe sadrži poglavlje o imovinskim zahtevima sa odredbama sličnim onim koje je sadržao prethodni zakonik o krivičnom postupku.¹¹⁶

¹¹⁴ Vodič kroz ZKP, str. 61.

¹¹⁵ Član 80 PZKP. U poglavlju XII PZKP regulisan je način na koji se podnose i donose odluke o imovinsko-pravnim zahtevima.

¹¹⁶ Poglavlje XXV ZKP.

Novi ZKP sadrži novi član o „izjavi o šteti koju podnosi oštećena strana”. Prema članu 218 ZKP, tokom istražnog postupka ili u roku od 60 dana od podizanja optužnice, oštećena strana može da podnese jednostavnu izjavu o šteti za krivično delo koje se tereti u postupku. Zastupnik žrtava može pomoći oštećenoj strani u podnošenju izjave o šteti. U izjavi o šteti treba opisati sledeće: (i) lice koje je nanelo štetu (ii) kako je nastala šteta; (iii) kako je šteta prouzrokovana ili predstavlja posledicu krivičnog dela, i (iv) ukoliko je bilo troškova nastalih usled oštećenja ili gubitaka koje je krivično delo prouzrokovalo izjava o šteti treba da obezbedi razumnu procenu troškova ili gubitaka.¹¹⁷ Ukoliko izjava o šteti obezbedi procenu troškova ili gubitaka, ista će poslužiti kao imovinsko- pravni zahtev.¹¹⁸

Obrazac za izjavu o šteti dostupan je od 2013.¹¹⁹ U izjavi, oštećena strana ima mogućnost da opiše materijalni, finansijski i emotivni uticaj krivičnog dela, što obuhvata fizičke povrede, visinu zdravstvenih troškova ili imovinske štete kao posledicu izvršenog krivičnog dela (npr., oštećeni ili ukradeni predmeti i/ili gubitak prihoda), i psihološki uticaj koji je krivično delo imalo na oštećenu stranu ili člana porodice. Standardni operativni postupci Kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama, koji su stupili na snagu u oktobru 2013, navode da zastupnik žrtava može da pomogne žrtvama u pripremi i podnošenju takvih izjava.¹²⁰

Međutim, u praksi se izjave o šteti retko podnose. Ukupno, 58 odsto tužilaca i 74 odsto sudija koji su odgovarali na upitnik izjavili su da, „retko ili nikad” nisu uključeni u predmet koji je obuhvatao podnošenje izjave o šteti tokom istražne faze ili odmah nakon podizanja optužnice. Dok je 77 odsto advokata izjavilo da „povremeno” ili „često” pomažu oštećenim stranama u podnošenju izjave o šteti.¹²¹ Međutim, oštećeni i/ili sudovi nisu pominjali ili razgovarali o izjavama o šteti tokom nadgledanih saslušanja, niti su se na njih pozivali u pisanim presudama koje je prikupio OEBS. Osim toga, šest zastupnika žrtava koji predstavljaju šest od ukupno sedam Kancelarija za zaštitu i pomoć žrtvama na Kosovu, a sa kojima je obavljen razgovor su objasnili da, iako se oštećene strane podstiču da podnesu izjave o šteti, one često to ne čine. Čak i kada podnesu ove izjave, kao što su objasnili zastupnici žrtava, do sada to nije urodilo plodom ili zbog suđenja koja su još uvek u toku, ili zbog suda koji nije upotrebio ove izjave kako bi doneo odluku o imovinsko-pravnim zahtevima. Ovo su potvrdili i tužioc i sudije koji su odgovarali na upitnike. Ukupno je 65 odsto tužilaca izjavilo da kod predmeta gde se podnosi izjava o šteti sud ih „retko ili nikad” ne koristi kako bi doneo odluke o imovinsko-pravnim zahtevima, dok je 67 odsto sudija izjavilo da „retko ili nikad” ne koriste izjave o šteti kada donose odluku o imovinsko-pravnom zahtevu.

---

¹¹⁷ Član 218(3) ZKP.

¹¹⁸ Član 218(6) ZKP.

¹¹⁹ OEBS je obavio razgovor sa šest zastupnika žrtava iz šest od ukupno sedam regiona na Kosovu u periodu između juna i jula 2014. Prema onome što je izjavljeno tokom ovih razgovora, neki su počeli sa korišćenjem ovih obrazaca već u januaru 2013. (Pejë/Peć), dok su ostali počeli kasnije, krajem 2013. i početkom 2014.

¹²⁰ Standardni operativni postupci (SOP) kancelarije za zaštitu i podršku žrtvama (oktobar 2013), član 30 http://www.psh-ks.net/repository/docs/No.1202.2013_Directive_on_SOP_FOR_THE_VPAO.pdf.

¹²¹ Od ukupno 81 advokata, 35 je odgovorilo da „povremeno” predstavljaju oštećenu stranu u krivičnom postupku, a 14 drugih advokata je odgovorilo da su to „često” činili. Od ovih 49 advokata, 11 „retko ili nikad” nije pomagalo oštećenoj strani u podnošenju izjave o šteti, 25 njih je to činilo „povremeno”, a 13 „često”. Od ovih 38 advokata koji su izjavili da su „povremeno” ili „često” pomagali oštećenim stranama u podnošenju izjave o šteti, njih četiri je odgovorilo da je sud „često” koristio ove izjave prilikom donošenja odluke o imovinskom zahtevu, 19 je odgovorilo da sudovi to čine „povremeno” a 15 je odgovorilo da je to „retko ili nikad”.

3.4.2. Zastupnik žrtava tokom suđenja

Prema prethodnom zakoniku o krivičnom postupku, oštećena strana je imala određena prava tokom suđenja, naime, imala je pravo da predlaže dokaze, postavlja pitanja okrivljenom, svedocima i veštacima, da daje primedbe i objašnjenja u vezi svog svedočenja, te da daje druge izjave i podnosi zahteve.¹²² Međutim, oštećena strana sama po sebi nije smatrana „strankom” u sudskom postupku. Oštećena strana imala je mogućnost da ostvari svoja prava putem ovlašćenog zastupnika, koji bi mogao biti zastupnik žrtava.¹²³ U posebnim slučajevima kao što su nasilje u porodici i seksualna krivična dela, oštećena strana je morala da ima nekog ko će je zastupati od samog pokretanja krivičnog postupka.

U posebnim slučajevima kao što su slučajevi nasilja u porodici i seksualni zločini, oštećena strana morala je imati takvog zastupnika od pokretanja krivičnog postupka. Zastupnici žrtava su takođe imali opštu obavezu da pomognu oštećenim stranama u zaštiti njihovih prava.¹²⁴

U novom zakoniku, oštećena strana ima "status stranke" u krivičnom postupku.¹²⁵ To znači na primer, da tokom suđenja, oštećena stranka može izvoditi dokaze i može unakrsno ispitati svedoka.¹²⁶ Oštećenu stranku može da zastupa advokat, zastupnik žrtava ili ona može zastupati sebe samu.¹²⁷ Prema standardnim operativnim postupcima od oktobra 2013. godine, zastupnici žrtava trebalo bi da zastupaju žrtve u pet vrsta konkretnih krivičnih dela: krivično delo trgovine ljudima, krivično delo nasilja u porodici i u krivičnim delima protiv seksualnog integriteta, ubistva i pljačke. Činjenica da zastupnici žrtava sada mogu da zastupaju žrtve u slučajevima ubistava i pljačke je novina.

Međutim u praksi, oštećenu stranu i dalje retko zastupa zastupnik žrtava. U 82 slučaja ubistava praćenih tokom izveštajnog perioda, samo u jednom slučaju je zastupnik žrtve zastupao oštećenu stranu. Oštećenu stranu je istovremeno zastupao i advokat. Osim toga, pred Odeljenjem za teška krivična dela praćeno je 26 suđenja pljačke. Ni u jednom od ovih slučajeva oštećenu stranu nije zastupao zastupnik žrtve.

3.4.3. Prisustvo oštećene strane tokom prvog i drugog saslušanja

U prethodnom zakoniku nije bilo prvog saslušanja, nego su postojala ročišta za potvrđivanje optužnice u kojima je oštećena strana morala da bude "pozvana".¹²⁸ Odredbe koje se odnose na fazu optužnice u novom zakoniku su nejasne u pogledu toga da li se oštećena strana poziva da prisustvuje prvom saslušanju. Član 245 ZKP navodi da su "na prvom saslušanju prisutni državni tužilac, jedan ili više okrivljenih i branilac". Oštećena strana nije navedena.

¹²² Član 80 PZKP.

¹²³ Član 81(1) PZKP.

¹²⁴ Član 81 (4) PZKP.

¹²⁵ Član 62 (1.3) ZKP-a.

¹²⁶ Članovi 327 (1.3) i 332 (2) ZKP-a.

¹²⁷ Član 63 ZKP-a.

¹²⁸ Član 309 (2) PZKP. Član 313 (2) PZKP je takođe izričito navodio da " je oštećena strana imala pravo da prisustvuje". Tokom saslušanja, sudija može dozvoliti oštećenoj strani da se izjasni (član 314 (5) ZKP). Osim toga, član 311 je popisao da u slučaju da je okrivljeno lice odlučilo da se odrekne ročišta za potvrđivanje optužnice i podnese pisane prigovore na optužnicu ili na prihvatljivost dokaza, prigovori su morali da budu neodložno dostavljeni tužiocu i oštećenoj strani (član 311 (2) PZKP). Tužilac i oštećeni su mogli nakon toga da podnesu svoje pisane izjave u roku od osam dana od dana prijema prigovora (član 311 (3) PZKP).

Međutim, član 248 (2) ZKP propisuje da tokom prvog saslušanja, prilikom razmatranja priznanja o krivici, sud može zatražiti stavove tužioca, branioca, kao i oštećene strane. Međutim, iz ove odredbe nije jasno da li bi trebalo oštećenu stranu uglavnom pozvati da prisustvuju svim prvim saslušanjima ili da li bi oštećenu stranu trebalo pozvati samo kada se optuženo lice na prvom saslušanju izjasni krivim. Ovo pitanje je istaknuto u Konsolidovanom izveštaju Sudskog saveta Kosova u kojem se navodi da "postoji nesklad u zakoniku u odnosu na prisustvo oštećene strane na prvom saslušanju". U skladu sa prethodnom zakonikom, na kraju ročišta za potvrđivanje optužnice, ukoliko je sudija odlučio da odbaci optužnicu, oštećena strana je imala mogućnost da se žali na odluku.¹²⁹ Ako je žalba bila prihvaćena, smatralo se da je oštećena strana na taj način preduzela krivično gonjenje kao supsidijarni tužilac odnosno kao privatni tužilac. Supsidijarni tužilac prema novom ZKP-u više ne postoji. Vodič kroz Zakonik o krivičnom postupku objašnjava da "kako bi se izvršila ravnoteža gubitka prava na privatno krivično gonjenje, prava žrtava su naglo uvećana u ovom novom Zakoniku o krivičnom postupku". U skladu sa članom 62, oštećena strana ima niz prava [uključujući i pravo] da bude stranka u postupku".¹³⁰ Stoga, Vrhovni sud može kroz opštu sednicu,¹³¹ da pojašni da li se oštećena strana poziva na prvom saslušanju.

U praksi, oštećena strana je retko prisutna tokom prvog saslušanja. Tokom izveštajnog perioda, ukupno je praćeno 408 produktivnih prvih saslušanja pred Opštim odeljenjem i Odeljenjem za teška krivična dela. U samo 14 saslušanja pred Opštim odeljenjem i Odeljenjem za teška krivična dela je bila prisutna oštećena strana.¹³² Sve u svemu, 27 odsto sudija koji su odgovorili na upitnik je reklo da su "retko ili nikad" pozivali oštećenu stranu da prisustvuje prvom saslušanju, dok je 29 odsto njih reklo da to učine "povremeno", a 44 odsto je to činilo "često". To pokazuje nedoslednu praksu u sudovima u odnosu na pitanje da li oštećenu stranu treba pozvati da prisustvuju na prvom saslušanju.

Osim toga, zabrinjavajuće je da je u 28 praćenih predmeta, sudija nastavio sa izricanjem kazne tokom prvog saslušanja nakon što se optuženi izjasnio krivim, iako oštećena strana nije bila prisutna. Sudije nisu pokrenule pitanje da li bi bilo potrebno da se odloži saslušanje kako bi se pružila mogućnost oštećenoj strani da izloži svoje stavove i/ili da istakne imovinsko-pravni zahtev na sledećem saslušanju.¹³³ Član 248 (2) ZKP ne obavezuje sud da sasluša stavove oštećene strane prilikom razmatranja izjašnjenja o priznanju krivice tokom prvog saslušanja.¹³⁴ Međutim, izgledalo bi prikladno ili za tužioca ili za sudiju da barem pokrene pitanje da li oštećenu stranu treba ili ne treba pozvati na saslušanju da izloži svoje stavove.

¹²⁹ Član 317 (3) PZKP.

¹³⁰ Vodič kroz ZKP, str. 22. Prema Komentarima na ZKP (*supra* napomena **Error! Bookmark not defined.44**, prisustvo oštećene strane na prvom saslušanju nije zabranjeno nijednom odredbom. Osim toga, oštećena strana je stranka u postupku (str. 635).

¹³¹ Zakon o sudovima, član 23.

¹³² Međutim, treba napomenuti da u nekim slučajevima ne postoji oštećena stranka (na primer u slučajevima ilegalnog posedovanja oružja ili opojnih droga). Osim toga na mnogim ročištima gde oštećena stranka nije bila prisutna nije jasno da li oštećena stranka nije bila prisutna zbog izostanka sudskog poziva ili jednostavno zato što oštećena stranka nije mogla da dođe.

¹³³ Treba napomenuti da se isticanje imovinsko-pravnog zahteva može učiniti u svakom trenutku pre završetka glavnog pretresa pred Osnovnim sudom (član 460 ZKP).

¹³⁴ Član 248 (2) ZKP-a kaže "može".

3.5. Nova uloga sudije

Sa novim ZKP, uloga sudije je prešla sa vrlo proaktivne na manje aktivnu ulogu tokom postupka, dok su odbrana i tužilaštvo preuzeli više odgovornosti. Međutim, sudija ostaje "zaštitnik prava" i ima eksplicitne nove dužnosti u skladu sa ZKP-om da štiti prava stranaka. U nastavku sledi ispitivanje da li sudije ispunjavaju neke od svojih novih odgovornosti, kao što su: odlučivanje o žalbama na pritvor u roku od 48 sati; završetak suđenja u okviru novih nametnutih vremenskih rokova; pravovremenog izdavanje pisanih presuda, kao i obrazložene odluke odbrane o osporavanju optužnice; i osiguravanje tonskog/optičkog snimanja glavnog pretresa.

3.5.1. Vremenska ograničenja koja se odnose na sudski pritvor

Član 164 (7) ZKP propisuje da "državni tužilac u roku od 24 časova od hapšenja podnosi sudiji za prethodni postupak zahtev za određivanje sudskog pritvora".¹³⁵ Član 189 (3) ZKP-a koji je takođe nov, obavezuje Apelacioni sud da odluči u roku od 48 sati od podnošenja žalbe na odluku o određivanju sudskog pritvora. U prethodnom Zakoniku o krivičnom postupku nije bilo takvog roka.¹³⁶

U praksi, tužioci generalno ispunjavaju novi 24-časovni rok koji je propisan u članu 164 (7) ZKP-a. Ukupno, 72 odsto advokata je odgovorilo da tužioci "retko ili nikad" ne podnesu zahtev za određivanje sudskog pritvora odnosno istražnog zatvora u roku od 24 sata od hapšenja, a 87 odsto sudija je odgovorilo isto. Međutim, 48 odsto advokata koji su odgovorili na upitnik je odgovorilo da kada su podneli žalbu Apelacionom sudu na odluku sudije za prethodni postupak da odredi sudski pritvor njihovom klijentu, da Apelacioni sud "često" nije odlučivao u roku od 48 sati od izjavljene žalbe, a 60 odsto tužioca je odgovorilo isto. Na kraju, 57 odsto sudija je odgovorilo da Apelacioni sud "povremeno" ili "često" ne ispunjava rok. Konsolidovani izveštaj SSK potvrđuje da se ovi rokovi ne poštuju u žalbenom postupku.

Zabrinjavajuća je pojava da Apelacioni sud ne odlučuje uvek blagovremeno na izjavljene žalbe protiv određivanja sudskog pritvora. To može povrediti pravo optuženog na slobodu.

3.5.2. Vremenski rokovi za okončanje glavnog pretresa

ZKP, preko člana 314, nameće rokove u kojima se mora završiti suđenje. Vremenskih ograničenja nije bilo shodno prethodnom PZKP. Suđenje bi trebalo sada da bude završeno u roku od tri meseca za predmete koji se vode pred Opštim odeljenjem ili u roku od četiri meseca za predmete koji se vode pred Odeljenjem za teška krivična dela. Glavni pretres se

¹³⁵ PZKP nije odredio rok za tužioca da podnese zahtev za određivanje istražnog zatvora. Član 14 PZKP je jednostavno navodio da osoba lišena slobode pod sumnjom da je učinila krivično delo morala je da "bude odmah izvedena pred sudiju, a najkasnije u roku od 72 sata od hapšenja [...]". Treba napomenuti da Ustav Kosova zahteva da "pisano obaveštenje o razlozima lišavanje slobode mora da se obezbedi u najkraćem mogućem roku." Dodaje da "svako lice lišeno slobode bez sudskog naloga izvodi se pred sudiju koji odlučuje o njegovom pritvaranju ili puštanju na slobodu najkasnije u roku od 48 sati od trenutka kada je pritvoreno lice izvedeno pred sud "(član 29 (2) Ustava).

¹³⁶ Pogledajte Poglavlje XXXVIII koji se odnose na izjavljivanje žalbe na presude.

može produžiti obrazloženom odlukom ako postoje posebne okolnosti, kao što je neuobičajeno veliki broj svedoka.¹³⁷ Glavni pretres se onda može produžiti za 30 dana za svaku odluku.¹³⁸ Poštovanje ovih vremenskih rokova je od suštinskog značaja, jer ZKP ne propisuje maksimalne rokove za sudski pritvor nakon podizanja optužnice; umesto toga, sudski pritvor odnosno istražni zatvor je vremenski ograničen za suđenje. Sudija bi stoga trebalo da radi marljivo da održi suđenje što je brže i pravično moguće.¹³⁹

U praksi, međutim, značajan broj suđenja pred odeljenjem za teška krivična dela nije završen u rokovima propisanim u skladu sa članom 314 ZKP-a. OEBS je pratio 31 suđenja pred ovim odeljenjem u kojem nisu ispunjeni rokovi. Generalno, praksa je da se zakáže jednodnevno ili poludnevno ročište mesečno, što nije dovoljno često da se završi suđenje u propisanim vremenskim rokovima, posebno onih koji se vode pred odeljenjem za teška krivična dela, čak i pod pretpostavkom da sva zakazana ročišta bila produktivna.¹⁴⁰ Sudovi ne samo da ne poštuju rokove, nego takođe ne izdaju obrazložene odluke o produženju glavnog pretresa. Odgovore koje su dali advokati, sudije i tužioci na upitnik potvrđuju ove zabrinutosti. Ukupno, 38 odsto advokata koji su odgovorili na upitnik, reklo je da su "često" bili uključeni u predmete od januara 2013. Godine kada glavni pretres nije završen u relevantnim rokovima. Međutim, samo deset odsto tužioca je odgovorilo da rokovi nisu ispoštovani, dok je 63 odsto sudija priznalo da se to događalo "povremeno" ili "često". I advokati i tužioci su rekli da u predmetima u kojima glavni pretres nije završen u rokovima da sudovi, retko ili nikada ne donose odluku o produženju glavnog pretresa. Takođe je zabrinjavajuća pojava da sudovi slede istu praksu zakazivanja kada je okrivljeni u sudskom pritvoru tokom suđenja. Nepoštovanje novih rokova predviđenih ZKP-om stoga može kršiti pravo okrivljenog da mu se sudi u razumnom roku, kao i pravo na slobodu.

3.5.3. Datum pisane presude

Novi ZKP zahteva da pisana presuda izdata na kraju glavnog pretresa sadrži datum kada je sačinjena.¹⁴¹ Nije bilo takvih zahteva shodno prethodnom zakoniku. U izveštaju objavljenom 2012, OEBS je naveo da zbog nenavedenog datuma nije bilo moguće utvrditi da li je presuda bila sačinjena u rokovima koje je propisao zakonik (u roku od 15 dana od dana njenog proglašenja, ako je optuženi bio u sudskom pritvoru i u roku od 30 dana u drugim slučajevima).¹⁴² Primena ove nove odredbe je od suštinske važnosti kako bi se osiguralo da se pravo optuženog na blagovremenu presudu poštuje.

Međutim, u praksi, u samo 36 pisanih presuda od 196 prikupljenih, bilo je razlika između datuma kada je objavljena usmena presuda i datuma kada je izdata presuda.

---

¹³⁷ Član 314 (2) ZKP-a.

¹³⁸ Član 314 (3) ZKP-a.

¹³⁹ Vodič kroz ZKP, str. 26.

¹⁴⁰ Ova praksa je postojala pre stupanja na snagu ZKP-a.

¹⁴¹ Član 370 (2) ZKP-a.

¹⁴² Član 369 ZKP-a. Izveštaj OEBS-a pod nazivom *Izvršenje presuda* (januar 2012). godine, <http://www.osce.org/kosovo/87004>.

3.5.4. Preispitivanje osporavanja optužnice

Prema Vodiču kroz ZKP, " glavna strukturalna promena u krivičnom postupku je ukidanje ročišta za potvrđivanje optuženice i položaj sudije za potvrđivanje optužnice. Većina se složila da postupak nije bitno štitio nikakva prava, ali da je predstavljao preveliko trošenje sudskih resursa."¹⁴³ Ročišta za potvrđivanje optužnice shodno PZKP su stoga zamenjena prvim i drugim saslušanjem shodno novom zakoniku.¹⁴⁴ Proces potvrđivanja optužnice, kako objašnjava Vodič je "vitalno važan korak" u postupku u kojem sudija " provodi nezavisno preispitivanje optužnice da zaštiti prava obrane protiv nepravednog i potpuno neosnovanih optužbi " ".¹⁴⁵

Prema ZKP sud odmah zakazuje prvo saslušanje koje se održava u roku od 30 dana od dana podnošenja optužnice ili prvom prilikom, a najkasnije u roku od 15 dana od podnošenja optužnice i ako je okrivljeni u sudskom pritvoru.¹⁴⁶ Tokom prvog saslušanja, sud će zakazati drugo saslušanje najranije trideset dana nakon prvog saslušanja i najkasnije četrdeset dana nakon održanog prvog saslušanja. Pre drugog saslušanja, odbrana će morati da podnese zahtev za odbacivanje optužnice shodno članu 250 ZKP-a. Po prijemu podneska, sud mora doneti "pisanu odluku s obrazloženjem" koja ili odbija zahtev ili odbacuje optužnicu (ako je zahtev osnovan).¹⁴⁷ Ovaj član ne određuje rok pre kojeg odluka mora biti izdata. Međutim, član 285 (2) ZKP navodi da glavni pretres počinje u roku od mesec dana od drugog saslušanja.

U izveštaju objavljenom 2010. godine, OEBS je izrazio zabrinutost da prava okrivljenih na pravično suđenje su često kršena tokom saslušanja za potvrđivanje optužnice, posebno zbog toga što rešenja sudije o potvrđivanju optužnice su sadržala malo ili nimalo obrazloženja.¹⁴⁸ Drugim rečima, sve optužnice su bile potvrđene bez obzira na to da li su bile ili nisu bile podržane dovoljnim dokazima i bez obzira na to da li je pravna kvalifikacija dela bila odgovarajuće odabrana.

Ovo i dalje predstavlja problem danas. Sudovi i dalje donose odluke s nedovoljnim obrazloženjem na podneske odbrane za odbacivanje optužnice.¹⁴⁹ Obrazloženje je, u stvari, vrlo često isto od jedne do druge odluke: sudije samo navode da je tužilac prikupio dovoljno dokaza koji idu u prilog dobro osnovanoj sumnji da je okrivljeni učinio krivično delo i ukratko navedu dokaze opisane u optužnici. Specifični argumenti odbrane se zanemaruju.

OEBS je takođe pratio predmete u kojima su sudovi pogrešno obrnuli teret dokazivanja u svojim odlukama; umesto ispitivanja da li su tužioci izveli dovoljno dokaza u optužnici, oni su ispitivali da li su okrivljeni to učinili u svojim podnescima za odbacivanjem optužnice. Sudovi su nakon toga zaključili da okrivljeni nisu dokazali svoju nevinost i potvrdili

¹⁴³ Vodič kroz ZKP, str. 21.

¹⁴⁴ Poglavlje XXXII (2) PZKP – (Potvrđivanje optužnice) i Poglavlje XV ZKP – (Optužnica i faza priznanja krivice).

¹⁴⁵ Vodič kroz ZKP, str. 55 i 57, navodeći slučaj *Dyilo protiv Tužilaštva* u Međunarodnom krivičnom sudu i Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Izveštaj Komiteta protiv torture.

¹⁴⁶ Član 242 (4) i (5) ZKP-a.

¹⁴⁷ Član 250 (3) ZKP-a.

¹⁴⁸ Izveštaj Misije OEBS-a na Kosovu pod nazivom "*Zabrinutosti u pogledu potvrđivanja optužnice*", (novembar 2010), <http://www.osce.org/kosovo/73711>.

¹⁴⁹ OEBS je preispitao 19 odluka OEBS-a u predmetima pred odeljenjem za teška krivična dela.

optužnicu.¹⁵⁰ Takođe je zabrinjavajuća pojava da sudovi ponekad ne donese uopšte nikakve pisane odluke, što je u suprotnosti sa članom 250 (3) ZKP-a. Ukupno, 18 odsto advokata koji su odgovorili na upitnik je odgovorilo da su "retko ili nikad" dobili pisanu odluku, a 43 odsto tužioca je odgovorilo isto.

Drugi problem je da sud često donosi pisanu odluku sa zakašnjenjem. Sve u svemu, 31 odsto advokata koji su odgovorili na upitnik, reklo je da sudiji obično potrebno više od tri sedmice da izda pisanu odluku, dok 45 odsto tužioca reklo da to obično traje "od jedne do tri sedmice". To je zabrinjavajuće jer u skladu sa članom 285 (2) ZKP glavni pretres bi trebalo da počne u roku od mesec dana od održavanja drugog saslušanja. Odlaganja u izradi pisanih odluka će rezultirati u odlaganju početka glavnog pretresa.

3.5.5. Tonsko/optičko snimanje glavnog pretresa

U skladu sa članom 315 ZKP-a, o glavnom pretresu se vodi zapisnik" u koji se u bitnom unosi sadržaj rada i ceo tok glavnog pretresa".¹⁵¹ Tok glavnog pretresa se može tonski ili optički snimati, beležiti i stenografski, izuzev ako ne postoji opravdani razlog da se to ne čini. Prethodni zakonik o krivičnom postupku je sadržao slične odredbe.¹⁵² Međutim, nova odredba je uključena u ZKP, član 19 (1.27) koji objašnjava da postoje tri vrste vođenja zapisnika o krivičnom postupku: sažetak zapisnika, prepis, zapis. Prema ovoj odredbi sažetak zapisnika je tačan opis onoga što je lice reklo. Prepis je doslovni zapisnik onoga što je lice reklo. Zapis je tonski ili optički snimak putem elektronskih sredstava koji je u mogućnosti da ponovi tačne reči onoga što je lice reklo."

U praksi, i dalje se vodi neodgovarajući zapisnik o ročištima s glavnog pretresa. Tokom izveštajnog perioda, niti jedno praćeno ročište se nije snimalo optički. Očigledno je da postoje ograničene mogućnosti za tonsko ili optičko snimanje ili stenografsko vođenje zapisnika na Kosovu jer sudovi nemaju potrebne resurse za to. Optičko ne snimanje suđenja je jedno od pitanja navedenih u Konsolidovanom izveštaju Sudskog saveta Kosova. Osim toga, OEBS je zabrinut u pogledu toga da su zapisnici sa suđenja generalno retko dovoljno precizni jer se iskaz svedoka često preformuliše i/ ili je naveden kao sažetak u zapisniku. Pitanja svedocima se takođe retko unose u zapisnik. Preformulisani sudski zapisnik bez doslovnog zapisnika na raspolaganju ili bez tonskog ili optičkog snimanja za važnog svedoka je nedovoljno da bi sud propisno ocenio "kredibilitet" odnosno verodostojnosti svedoka. Doslovni zapisnik je sačinjen u samo 19 odsto praćenih ročišta.

Pitanje vođenja zapisnika postaje još problematičnije u nekim predmetima praćenim 2013. godine u kojima se sastav veća menjao tokom suđenja. Pravosudni sistem na Kosovu je 1. januara 2013. godine fundamentalno restrukturiran sa stupanjem na snagu ne samo novog ZKP-a, nego i novog Zakona o sudovima.¹⁵³ U neposrednom periodu primene Zakona o sudovima na Kosovu, OEBS je uočio značajan porast u broju promena sudskog veća u

¹⁵⁰ Vidi takođe Izveštaj OEBS-a, *Pregled krivičnih predmeta koji se odnose na neprijavlivanje imovine visokih javnih zvaničnika*, (novembar 2015) <http://www.osce.org/kosovo/204286>, str.11

¹⁵¹ Značenje "u bitnostima" kao što je opisano u ZKP je pomalo nejasno i razjašnjavajuće saopštenje Vrhovnog suda kroz pravno mišljenje bi bilo korisno.

¹⁵² Član 348 PZKP.

¹⁵³ *Supra* napomena **Error! Bookmark not defined.**

suđenjima koja su počela 2012. i nastavila se u 2013. godini.¹⁵⁴ U takvim slučajevima jedan ili više sudija su zamenjeni ili je celo veće ponovo oformljeno. OEBS je pratio suđenja u kojem je novouspostavljeno veće odlučilo da ne sasluša ponovo svedoke koji su svedočili na prethodnim sednicama, iako ni u jednom od tih slučajeva raniji iskaz nije zabeležen doslovno ili putem tonskog ili optičkog zapisa. Novouspostavljena veća su posedovala samo sažetke iskaza svedoka na koje su se oslanjali prilikom donošenja presude. Međutim, preformulisani sudski zapisnik bez doslovnog zapisnika na raspolaganju ili optičkog ili tonskog snimka/zapisa za svakog važnog svedoka je jasno nedovoljan.¹⁵⁵

Sudije bi trebalo da pokušaju da upotrebe uređaje za tonsko ili tonsko i optičko snimanje kad god su im na raspolaganju. Kada ovakve mogućnosti nisu na raspolaganju sudija bi zajedno sa bilo kojim prisutnim tužiocem i braniocem, trebalo da obezbedi da sačinjeni zapisnik precizno oslikava sve ono što su stranke i svedoci izjavili tokom ročišta. Tužilac i branilac trebalo bi propisno da pročitaju svaki pisani zapisnik pre nego što ga potpišu. Štaviše, kada okrivljeni nema svog branioca, sudija bi trebalo da ga/je pouči o važnosti da se zapisnik pročita u potpunosti pre potpisivanja.

---

¹⁵⁴ To se dogodilo iz nekoliko razloga. Prvo, Zakon o sudovima propisuje da se predmeti teških krivičnih dela sada saslušavaju pred novim odeljenjima za teška krivična dela osnovnih sudova i da veća u svom sastavu imaju troje profesionalnih sudija, umesto dvoje (Zakon o sudovima, član 15 (2); ZKP član 25 (3)). Drugo, mnoge sudije su dobile nove sudske zadatke i nisu završili svoja suđenja koja su bila u toku. Treće, veliki broj predmeta i iz Prishtine/Prištine, Peje/Peći i Prizrena su prebačeni u novoosnovane osnovne sudove u Ferizaj/ Uroševcu i Gjakovë / Đakovici (Zakon o sudovima, član 39 (2)). Četvrto, neka krivična dela, kao što su izborne prevare, koja su potpadala pod nadležnost opštinskih sudova sada potpadaju pod nadležnost odeljenja za teška krivična dela i zahtevaju veće sudsko veće (vidi član 15 (1.14) Zakona o sudovima i član 180, prethodni Krivični zakonik Kosova za krivično delo izborne prevare).

¹⁵⁵ Evropski sud za ljudska prava u odluci P.K. protiv Finske (PK protiv Finske, predstavka br. 37442/97, Evropski sud za ljudska prava, odluka od 9. jula 2002., str. 6.) je objasnila da je pre odlučivanja o tome da ponovo sasluša ili ne sasluša svedoka koji je svedočio na prethodnim ročištima prethodnog sudskog veća, novouspostavljeno veće ispituje sve relevantne faktore, uključujući i kvalitet zapisnika sa prethodnog svedočenja kako bi se osiguralo da se poštuje načelo neposrednosti.

4. ZAKLJUČAK

U skladu sa novim ZKP-om, krivični postupak postao je više adversalni, a uloga sudija i stranaka značajno se promenila. Međutim, u praksi, odbrana, tužioci, sudije i oštećene strane tek treba u potpunosti da spoznaju svoje nove uloge i odgovornosti.

Ovaj izveštaj zaključuje da odbrana ne ispunjava svoje nove odgovornosti u praksi. Ovaj zaključak treba shvatiti iz ugla osobenog konteksta u kome se krivični postupci vode na Kosovu, u kome veoma veliki broj okrivljenih nema svog branioca, ne samo u predmetima koji se vode pred opštim odeljenjem suda, već i u predmetima koji se vode pred Odeljenjem za teška krivična dela. U ovim predmetima, odbrana uopšteno ne obavlja svoju novu ulogu pošto branilac nije tu da pomogne okrivljenima, a oni sami obično nisu u stanju da obave svoje odgovornosti. Razumljivo je da okrivljeni koji nemaju svog branioca ne mogu delotvorno da se pripreme pre suđenja niti da uverljivo brane svoj slučaj. Unakrsno ispitivanje takođe teško je za kvalifikovana lica koja se bave ovom strukom, a kamoli za okrivljene bez branioca. Pošto su okrivljeni bez branioca često u zaostatku u odnosu na tužilaštvo, od suštinske je važnosti da sudije intervenišu u ovakvim slučajevima i da obezbede sprovođenje načela jednakosti strana u postupku.

U predmetima u kojima je branilac tu, odbrana često nije onoliko aktivna u postupku koliko bi trebalo da bude. Posledično, na mnogim suđenjima nema nikakve jednakosti strana u postupku na relaciji odbrana-tužilaštvo dok okrivljeni ne ostvaruje na odgovarajući način svoja prava na pravično suđenje. Konkretno, generalno se odbrana ne priprema na propisno pre početka samog suđenja. Na primer, odbrana retko koristi nove mogućnosti uvedene ZKP-om da prikupi oslobađajuće dokaze u fazi istrage, preko tužilaštva. Ona takođe u retkim slučajevima ulaže svoje prigovore na veštaka koga bira tužilaštvo. Zatim, tokom drugog saslušanja, odbrana skoro nikada ne podnosi obaveštenje odnosno spisak sa imenima svedoka odbrane koje namerava da pozove da svedoče na suđenju. Štaviše, između prvog i drugog saslušanja, odbrana često podnosi poprilično loše obrazložene predloge za odbacivanje optužnog akta. Tokom samog suđenja, odbrana često ne uspeva na efikasan način da pobije dokaze koje je tužilaštvo predočilo tokom unakrsnog ispitivanja i da zastupa čvrst slučaj odbrane. U 45 proračunanih predmeta, ne samo pred Opštim odeljenjem već i pred Odeljenjem za teška krivična dela, iako su se okrivljeni izjasnili da nisu krivi, nije pozvan nijedan svedok odbrane niti je odbrana uopšte zastupala svoj slučaj. Svi ovi predmeti konkretno su primer celokupnog neuspeha odbrane da preuzme svoje nove "šire odgovornosti" u skladu sa novim ZKP-om.

Tužioci generalno obavljaju svoju ulogu tokom postupka kao što su to nekada činili, pre stupanja na snagu novog ZKP-a. Na primer, nisu promenili način na koji uzimaju izjave od svedoka pre suđenja. ZKP-u su dodate nove odredbe koje uređuju način na koji moraju da se uzmu izjave svedoka u prethodnom postupku i kako bi trebalo da se upotrebe tokom suđenja. Iako je cilj ovih detaljnih odredbi da se bolje zaštiti pravo okrivljenog na unakrsno ispitivanje, tužioci i dalje uzimaju izjave od svedoka u prethodnom postupku na isti način na koji su to radili u skladu sa prethodnim zakonikom o krivičnom postupku, ne praveći nikakvu razliku između "ispitivanja u prethodnom postupku" i "iskaza datog u prethodnom postupku". Činjenica da tužioci ne sprovode ove odredbe, ne samo da se može smatrati povredom krivičnog postupka već može povrediti i pravo okrivljenog na pravično suđenje. Uistinu, ukoliko se iskaz dat u prethodnom postupku koristi kao neposredan dokaz tokom suđenja pošto se svedok nije pojavio na sudu, međutim odbrana nije prisustvovala uzimanju ove izjave u prethodnom postupku, ovo će zapravo predstavljati povredu prava okrivljenog

da unakrsno ispita ovog svedoka, imajući u vidu da odbrana nije imala adekvatnu i odgovarajuću priliku da pobije iskaz i ispita svedoka u bilo kojoj fazi krivičnog postupka. Tužiocima takođe ne koriste obaveštenja o potkrepljivanju dokaza i retko sa odbranom pregovaraju o pismenom sporazumu o priznanju krivice, niti koriste ostale alternative suđenju.

Uprkos činjenici da im ZKP daje novi status, oštećene stranke nailaze na poteškoću da pronađu svoje novo mesto u postupku. Oni retko podnose izjave o šteti ili se ove izjave ne koriste na sudu. Zastupnik žrtve takođe retko zastupa oštećene stranke u predmetima ubistava ili razbojništva i još uvek nije jasno da li bi oštećene stranke trebalo pozvati da prisustvuju prvom i drugom saslušanju.

Na kraju, novim ZKP-om, uloga sudije preobratala se iz veoma proaktivne na manje proaktivnu ulogu tokom postupka pošto su odbrana i tužilaštvo preuzeli na sebe veći broj odgovornosti. Uprkos tome, sudija je i dalje zaštitnik prava stranaka. On/ona ima jasne nove dužnosti propisane ZKP-om s ciljem da zaštiti ova prava. U praksi, međutim, sudije ne uspevaju u potpunosti da prisvoje ovu ulogu. Ne poštuju se uvek vremenski rokovi za sudski pritvor, održavanje glavnog pretresa i izdavanje pismene presude. Štaviše, i dalje se beleže nedostaci u fazi podizanja optužnice i izjašnjavanja o krivici, posebno u procesu potvrđivanja optužnice, uprkos novim odredbama. Glavni pretresi se takođe i dalje neadekvatno snimaju. Svi ovi neuspesi dobijaju na svom značaju u predmetima u kojima okrivljeni nema svog branioca. Oni mogu dovesti ne samo do povrede krivičnog postupka već u celosti okrivljenom mogu uskratiti pravo na pravično suđenje.

5. PREPORUKE

Kosovskom institutu za pravosuđe i Advokatskoj komori Kosova

- Kosovski institut za pravosuđe i Advokatska komora Kosova trebalo bi da pruže dodatnu detaljnu obuku o Zakoniku o krivičnom postupku sudijama, tužiocima i advokatima kako bi im se omogućilo da bolje shvate svoje uloge u adversalnim postupcima.

Sudijama

- U onim predmetima u kojima se ne ispune uslovi za dodeljivanje branilaca o javnom trošku, sudije bi trebalo da obezbede da su okrivljeni odgovarajuće obavešteni odnosno poučeni o svom pravu da im se branilac dodeli o javnom trošku. Nije dovoljno samo površno i u žurbi obavestiti okrivljenog o njegovom/njenom pravu na branioca, rutinski i bez detaljnijeg obaveštenja o ovom pravu. Okrivljene treba ohrabriti da zatraže branioca o javnom trošku da im pomogne tokom sudskog postupka.
- Sudije treba da obezbede da odluke o odobravanju ili odbacivanju zahteva za dodeljivanje branioca o javnom trošku budu i propisno obrazložene. Odluka bi konkretno trebalo da objasni zašto je u interesu pravde u nekim predmetima postaviti branioca, i zašto je sud ocenio da okrivljeni nije bio u finansijskoj mogućnosti da plati troškove svoje odbrane.
- Sudije bi trebalo da obezbede zaštitu prava okrivljenog. U onim predmetima u kojima se radi o okrivljenima bez branioca, okrivljeni i tužilaštvo trebalo bi da ispoštuju načelo jednakosti strana u postupku.
- Sudije bi trebalo da se založe za korišćenje tonskih i tonsko-optičkih uređaja, kad god su dostupni. U nedostatku ovakvih pogodnosti, sudija treba da obezbedi da pisani zapisnik o samom postupku precizno oslikava sve ono što su stranke i svedoci izjavili tokom suđenja. Sudije takođe treba da obezbede da se okrivljeni bez branioca obavesti o značaju potpunog čitanja zapisnika sa svakog održanog ročišta, pre nego što ga potpiše.
- Sudije treba da donesu dobro obrazložene odluke povodom predloga odbrane da se optužnica odbaci. Odluke uvek treba da su u pismenoj formi. Nije dovoljno samo zaključiti da je tužilac prikupio dovoljne dokaze da se pristupi suđenju i da ukratko navede dokaze opisane u optužnici. Ovi zaključci trebalo bi da se potkrepe u obrazloženju. Dokazi bi trebalo da se analiziraju, a treba se pozabaviti i argumentima odbrane. Odluke treba donositi ekspeditivno, kako ne bi došlo do odlaganja početka suđenja.
- Sudije treba da se pobrinu da je naveden i datum sastavljanja pismenih presuda, a ne samo datum kada je izrečena presuda u jednom konkretnom predmetu.
- Sudije treba da obezbede da se suđenja okončaju u roku od tri meseca kada se vode ispred Opšteg odeljenja i u roku od četiri meseca kada se vode pred Odeljenjem za teška krivična dela.
- Sudije treba da donesu obrazložene odluke kad god odluče da produže glavni pretres, a glavni pretres se svakom odlukom može produžiti najviše 30 dana. Poštovanje ovih vremenskih rokova od presudne je važnosti pošto ZKP ne propisuje maksimalne rokove za sudski pritvor po podizanju optužnice; umesto toga, pritvor je ograničen rokovima za održavanje suđenja.

- Sudije treba da se pobrinu da izjave o šteti koje podnose oštećene stranke budu korišćene, kad god je isto moguće, u vidu imovinsko-pravnog zahteva tokom suđenja.
- Nakon što se okrivljeni izjasni krivim tokom prvog saslušanja i ukoliko oštećena stranka nije prisustvovala istom, sudije treba da razmotre mogućnost da zakažu ročište nekog drugog datuma kako bi time pružili oštećenoj stranci priliku da iznese svoja gledišta i/ili da istakne imovinsko-pravni zahtev.
- U slučaju da stranke pregovaraju o pismenom sporazumu o priznanju krivice, sudija je dužan da izrekne razuman rok u kome ovi pregovori treba da se okončaju, koji ne treba da bude duži od tri meseca. Predmet ne bi trebalo da se odlaže na neograničeni vremenski period a sudovi takođe treba da obezbede da ne dođe do odlaganja postupka.
- Sudije su dužne da pažljivo razmotre zahteve tužilaštva podnete tokom suđenja da se iskazi svedoka dati u prethodnom postupku koriste u svojstvu neposrednih dokaza, kad god se svedok ne pojavi na sudu. Sudije ne treba samo da "pročitaju" izjavu već bi trebalo da odrede da li je izjava uzeta tokom istražnog razgovora ili prilikom davanja iskaza u prethodnom postupku, čak pretpostavljajući da se odbrana slaže sa zahtevom tužilaštva. Sudovi uvek treba da pruže odbrani adekvatnu i prikladnu priliku da ospore i ispitaju svedoke u nekim fazama postupka.
- Sudije treba da obezbede u fazi podizanja optužnice, bez obzira da li će se održati drugo saslušanje ili ne, da je odbrana ispunila svoju obavezu da podnese tužiocu obaveštenja sa imenima svedoka koje namerava da pozove na suđenje. Ukoliko odbrana to ne učini, sud braniocu može izreći novčanu kaznu u iznosu od najviše 250EUR.
- Sudije treba da obezbede da se na početku suđenja objave rasporedi koji preciziraju redosled u kome će svedoci koje su predložile stranke u postupku biti pozvani da svedoče.
- Apelacioni sud treba da odluči u roku od 48 časova od izjavljivanja žalbe protiv presude kojom se izriče sudski pritvor.
- Vrhovni sud trebalo bi da pojasni da li se oštećena stranka poziva da prisustvuje prvom saslušanju.

Braniocima

- Odbrana bi trebalo da se pripremi na efikasan način pre početka suđenja. Pre nego što počne samo suđenje odbrana bi trebalo da bude upoznata sa sadržinom predmeta odbrane. Ona ne bi trebalo da čeka da krene suđenje pa da tek onda pristupi traženju dokaza. Odbrana bi trebalo da predoči svoj slučaj, a svedoci odbrane trebalo bi da se pozovu da svedoče u slučaju da okrivljeni izjavi da je nevin.
- Odbrana bi trebalo da zatraži od tužilaštva u pismenoj formi da dobije sve oslobađajuće dokaze, uključujući i analize veštaka. Odluke tužilaca kojima odbacuju zahteve ovakve prirode moraju sadržati obrazloženje. Odbrana može izjaviti žalbu na ovakvu odluku sudiji za prethodni postupak.
- Odbrana bi trebalo da razmotri mogućnost ulaganja prigovora na izbor veštaka koji je načinilo tužilaštvo na osnovu njegovih ili njenih kvalifikacija ili potencijalnog sukoba interesa, podnošenjem svog prigovora sudiji za prethodni postupak.
- Odbrana podnosi tužiocu obaveštenje sa imenima svedoka koje namerava da pozove na suđenje, tokom drugog saslušanja.
- Odbrana u svojim predlozima podnetim u optužnoj fazi treba da pruži odgovarajuća obrazloženja.

- Odbrana treba prikladno da se pripremi za unakrsno ispitivanje svedoka tužilaštva.
- Odbrana treba da obezbedi da pismena evidencija precizno oslikava sve ono što stranke i svedoci istaknu tokom svakog pretresa. Odbrana je dužna da pročita sve pismene zapisnike, pre nego što ih potpiše.

Tužiocima

- Tužiocima treba da pokrenu pregovore o priznanju krivice ne samo nakon podizanja optužnice već i pre toga.
- Kad god je moguće, tužiocima treba da razmotre i iskoriste alternative suđenju.
- Po potrebi, tužiocima treba da podnesu obaveštenja o potkrepljivanju dokaza. Oni moraju razmisliti o dokazima i pronaći potkrepljujuće činjenice za one dokaze koji nisu kredibilni, relevantni ili ubedljivi.
- Tužiocima treba da primene odredbe koje uređuju način uzimanja izjava svedoka tokom istražne faze. Za svaku izjavu su dužni da naznače da li je uzeta tokom istražnog razgovora ili je iskaz dat u prethodnom postupku ili kao rezultat posebnih istražnih mera. Nije dovoljno samo uzeti "izjavu" od svedoka. Kada se održavaju svedočenja u prethodnom postupku, moraju se ispoštovati sve formalnosti propisane zakonom.
- Tužiocima bi trebalo da donesu odluku potkrepljenu odgovarajućim obrazloženjem svaki put kada odbace zahteve odbrane da im se predoče po njih oslobađajući dokazi. Nakon toga se žalba na ovu odluku može izjaviti sudiji za prethodni postupak.
- Tužiocima treba da obaveste odbranu o odluci da imenuju veštaka. Odbrana nakon toga može da ospori ovu odluku kod sudije za prethodni postupak.
- Tužiocima treba da obezbede da zapisnik na precizan način oslikava ono što su stranke i svedoci izjavili tokom svakog saslušanja. Tužiocima bi trebalo da pročitaju pažljivo svaki pisani zapisnik pre nego što ga potpišu.
- Glavni tužilac treba da razmotri mogućnost izdavanja smernica koje će pomoći tužiocima da shvate kada i kako treba koristiti obaveštenja o potkrepljivanju dokaza i kojima će pojasniti razliku između izjave uzete tokom istražnog razgovora i one koja je uzeta u fazi svedočenja u prethodnom postupku.

Zastupnicima žrtava

- Zastupnici žrtava dužni su podstaknu i pomognu oštećenim strankama da podnesu svoju izjavu o šteti kad god je to moguće i treba da se pobrinu da sud ovu izjavu tretira kao isticanje imovinsko-pravni zahtev tokom suđenja.
- Zastupnici žrtava trebalo bi da zastupaju žrtve ne samo kada se radi o predmetima trgovine ljudima, porodičnog nasilja, nasilja protiv seksualnog integriteta već i u predmetima ubistva i razbojništva.

Sudskom savetu Kosova

- SSK bi trebalo da razmotri mogućnost da osmisli mehanizam za procenu finansijskog statusa okrivljenog. Ova procena potrebna je kad god se donosi odluka da li bi okrivljenom trebalo dodeliti branioca a javnom trošku, shodno članu 58 ZKP.
- SSK treba da obezbedi da tonsko i/ili optičko snimanje bude tehnički izvodljivo u svim sudovima i da se suđenja snimaju tonski i/ili optički, ili da se tokom svih suđenja vodi stenografski zapis u kome se beleže tačne reči koje su rekli svi koji su prisustvovali ročištu.

- SSK treba da razmotri mogućnost da sprovede reviziju praksi izricanja kazni na Kosovu. Ovakva revizija bila bi od pomoći da se shvate razlozi zbog kojih se okrivljeni trenutno izjašnjavaju krivim tokom prvog i drugog saslušanja ili tokom glavnog pretresa, umesto da sa tužiocem pregovaraju o pismenom sporazumu o priznanju krivice čak i pre podizanja same optužnice.

Pregled primene novog
Zakonika o krivičnom
postupku Kosova